

T.C
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI
ARKEOLOJİ PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**BATI ANADOLU'DA
PERS MEZARLARI**

Deniz UTKU ERDEM

Danışman
Prof. Dr. Binnur GÜRLER

2009

Yemin Metni

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “**Batı Anadolu’da Pers Mezarları**” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih

.../.../.....

DENİZ UTKU ERDEM

İmza

YÜKSEK LİSANS TEZ SINAV TUTANAĞI

Öğrencinin

Adı ve Soyadı : Deniz Utku Erdem
Anabilim Dalı : Arkeoloji
Programı : Arkeoloji
Tez Konusu : Batı Anadolu'da Pers Mezarları
Sınav Tarihi ve Saati :

Yukarıda kimlik bilgileri belirtilen öğrenci Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün ..... tarih ve ..... Sayılı toplantısında oluşturulan jürimiz tarafından Lisansüstü Yönetmeliğinin 18.maddesi gereğince yüksek lisans tez sınavına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini ..... dakikalık süre içinde savunmasından sonra jüri üyelerince gerek tez konusu gerekse tezin dayanağı olan Anabilim dallarından sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin,

BAŞARILI OY BİRLİĞİ ile
DÜZELTME O* OY ÇOKLUĞU
RED edilmesine O** ile karar verilmiştir.

Jüri teşkil edilmediği için sınav yapılamamıştır. O***
Öğrenci sınava gelmemiştir. O**

* Bu halde adaya 3 ay süre verilir.
** Bu halde adayın kaydı silinir.
*** Bu halde sınav için yeni bir tarih belirlenir.

Tez burs, ödül veya teşvik programlarına (Tüba, Fullbright vb.) aday olabilir. Evet
Tez mevcut hali ile basılabilir.
Tez gözden geçirildikten sonra basılabilir.
Tezin basımı gerekliliği yoktur.

JÜRİ ÜYELERİ

İMZA

..... Başarılı Düzeltme Red .....

..... Başarılı Düzeltme Red .....

..... Başarılı Düzeltme Red .....

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi
Batı Anadolu’da Pers Mezarları
Deniz Utku Erdem

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Arkeoloji Anabilim Dalı
Arkeoloji Programı

Bu tezde, Anadolu’da yaklaşık iki yüzyıl boyunca egemenlik süren Pers İmparatorluğu’nun, Batı Anadolu toprakları üzerinde yaptırdığı mezar yapılarının dekoratif ve mimari özellikleri incelenmiştir. Bu anıt mezarlar ve tümülüsler hakkında günümüze kadar edinilen bilgiler derlenmiş ve akılda kalan sorulara yeni yorumlar getirilmeye çalışılmıştır.

Her biri aslında birer tez konusu olabilecek bu tümülüs ve anıt mezarlar arasında zaman zaman karşılaştırmalara gidilerek ortak bir sanat stili bulunmaya çalışılmıştır. Bu mezarların incelenmesi ile dönemin diğer sanat eserleri arasındaki benzerlikleri, örnekler verilerek belirtilmiştir. Bu inceleme sonunda “Anadolu-Pers” adı verilen yerel bir ikonografi oluşturulmuştur.

Anahtar Kelimeler: tümülüs, anıt mezar, duvar resimleri

ABSTRACT

Master Thesis
Persian Tombs at West Anatolia
Deniz Utku Erdem

Dokuz Eylül University
Institute of Social Sciences
Department of Archaeology
Archaeology Program

In this thesis, tomb structures' ornamental and architectural characteristics were studied which built by Persian Empire that was dominant at Anatolia for approximately two centuries. Extant information was collected about these monument tombs, tumuli. and new interpretations were tried to be given to the remaining questions.

Between these tumuli and monument tombs that each can be a seperate thesis subject, we made comparisons from time to time and tried to find an associate art style. With analyzing these tombs, similarities were indicated between these tombs and the period's other artistic work by giving examples. At the end of this analysis a local iconographie called "Anatolian – Persian" was composed.

Key Words: tumuli, monument tomb, wall paintings

**BATI ANADOLU'DA
PERS MEZARLARI**

	sayfa
YEMİN METNİ.....	.ii
TUTANAK.....	.iii
ÖZET.....	.iv
ABSTRACT.....	.v
İÇİNDEKİLER.....	.vi
KISALTMALAR.....	.viii
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	.ix
GİRİŞ.....	.1

**BİRİNCİ BÖLÜM
PERS İMPARATORLUĞUNA GENEL BAKIŞ**

1.1.Pers İmparatorluğunun Siyasal Gelişimi ve Anadolu'daki Hakimiyeti.....	3
1.2.Pers Ordusu ve İdari Sistemi.....	8
1.3.Tarihi Kaynaklarda Pers Gelenek ve Görenekləri.....	11

**İKİNCİ BÖLÜM
BATI ANADOLU'DA PERS TÜMÜLÜS ÖRNEKLERİ**

3.1. Tatarlı Tümülüsü.....	15
3.2. Karaburun II Tümülüsü	21
3.3. Kızılbél Tümülüsü.....	26

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
BATI ANADOLU'DA PERSLERE AİT
PİRAMİDAL MEZAR ÖRNEKLERİ

	sayfa
2.1. Phokaia Mezar Anıtı.....	31
2.2. Sardes Mezar Anıtı.....	35
2.3. Karia Satrapı Mausolos'un Mezar Anıtı (Mausoleion).....	36
SONUÇ.....	41
KAYNAKLAR.....	45
ŞEKİLLER.....	50

KISALTMALAR

A.J.A.	American Journal of Archaeology
cm	Santimetre
s.	Sayfa No

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1.Çavuşköy steli, domuz avı sahnesi.....	s.50
Şekil 2. Tatarlı Tümülüsü kesit çizimi.....	s.51
Şekil 3. Doğu duvardaki kalaslar üzerinde yer alan kortej sahnesi.....	s.52
Şekil 4. Kortej sahnesinden detay.....	s.53
Şekil 5. Kortej sahnesindeki “Ölümsüzler” alayından detay.....	s.53
Şekil 6. Ağlayan Kadınlar Lahdi, yukarı friz, kortej sahnesi.....	s.54
Şekil 7. Daskyleion, mezar steli.....	s.55
Şekil 8. Doğu duvardaki kalaslar üzerinde yer alan savaş sahnesi.....	s.56
Şekil 9. Savaş sahnesindeki okçu arabalarından detay.....	s.57
Şekil 10. Savaş sahnesindeki Pers komutanından detay.....	s.58
Şekil 11. Tatarlı mezar odasının kuzey duvarındaki frizler.....	s.59
Şekil 12. Polyksene Lahdi.....	s.60
Şekil 13. Karaburun mezarı giriş cephesi.....	s.61
Şekil 14. Karaburun mezar odasındaki kline.....	s.62
Şekil 15. Kline. Sol köşeden ayrıntı.....	s.63
Şekil 16. Kline üzerindeki köpek figüründen detay.....	s.64
Şekil 17. Kline üzerindeki keklik figüründen detay.....	s.65
Şekil 18. Harpyler anıtı, friz detayı.....	s.66
Şekil 19. Karaburun batı duvarındaki ana friz, ziyafet sahnesi.....	s.67
Şekil 20. Kline üzerinde yatan adam, detay.....	s.68
Şekil 21. Tombe della Leonesse, cenaze yemeği sahnesi.....	s.69
Şekil 22. Hizmetliler, batı duvarı.....	s.70
Şekil 23. Hizmetlinin elinde bulunan iki kulplu kadeh.....	s.71
Şekil 24. Ana frizde klinenin arkasında duran kadın.....	s.72
Şekil 25. Klinenin arkasındaki kadın, detay.....	s.73
Şekil 26. Savaşçı detayı, kuzey duvar.....	s.73
Şekil 27. Savaşçı detay, kuzey duvar.....	s.74
Şekil 28. Yalnız adam steli.....	s.75
Şekil 29. Karaburun savaş sahnesi.....	s.76
Şekil 30. Güney duvar üzerindeki ekphora sahnesi.....	s.77
Şekil 31. At arabasında oturan figür, detay.....	s.78

Şekil 32. Persepolis Kuzey Apadana duvar kabartması, detay.....	s.79
Şekil 33. Ekphora sahnesindeki hizmetliler, güney duvar detay.....	s.80
Şekil 34. Kızılbel mezar odası.....	s.81
Şekil 35. Koşan adamlar, güney duvar üst lento.....	s.82
Şekil 36. Okçular, güney duvar.....	s.83
Şekil 37. Savaşçının ayrılışı, batı duvarı.....	s.84
Şekil 38. Ayrılış sahnesinden detay, batı duvarı.....	s.85
Şekil 39. Tomba dei Leopardi, cenaze yemeği sahnesi.....	s.86
Şekil 40. Gemi yolculuğu, kuzey duvar.....	s.87
Şekil 41. Gemi yolculuğu detay, kuzey duvar.....	s.88
Şekil 42. Atlı adamlar frizi, kuzey duvar.....	s.89
Şekil 43. Harpy anıtı, kabartma detayı.....	s.90
Şekil 44. Pers mezar anıtı genel görünümü (restorasyondan önce).....	s.91
Şekil 45. Pers mezar anıtı genel görünümü (restorasyondan sonra).....	s.91
Şekil 46. Pers Mezar anıtı batı cephesi.....	s.92
Şekil 47. Pers mezar anıtının doğu-batı kesiti.....	s.93
Şekil 48. Pers mezar anıtı sahte kapının bulunduğu kuzey cephe.....	s.94
Şekil 49. İkiztepe Tümülüsü sahte kapısı.....	s.95
Şekil 50. Pers mezar anıtı sahte kapı üstündeki profil.....	s.96
Şekil 51. Kyros'un mezarındaki kapı profili.....	s.96
Şekil 52. Ayin sırasında rahip figürü, Daskyleion'da ele geçmiş bir stel.....	s.97
Şekil 53. Ayin sırasında ağızları tiaranın uçları ile kapalı olarak görülen rahipler, Daskyleion'da ele geçmiş bir stel.....	s.98
Şekil 54. Kyros mezarı (çizim).....	s.99
Şekil 55. Kyros Mezarı.....	s.100
Şekil 56. Sardes mezar anıtından günümüze kalanlar.....	s.101
Şekil 57. Sardes mezar anıtının kazı alanı içindeki konumu.....	s.102
Şekil 58. Sardes mezar anıtının planı.....	s.103
Şekil 59. Mausoleion'un olası genel görünüşü.....	s.104

Şekil 60. Mausoleion. Amazon frizinin konumu.....	s.105
Şekil 61. Mausoleion, Amazon frizi.....	s.106
Şekil 62. Mausoleion, Amazon frizi.....	s.106
Şekil 63. Mausoleion, Amazon frizi.....	s.107
Şekil 64. Mausoleion. İon başlığı.....	s.107
Şekil 65. Mausoleion. Üst yapı geçişi.....	s.108
Şekil 66. Mausoleion. At heykeli.....	s.109
Şekil 67. Çatının üstündeki atlı grubunun profilden olası çizimi.....	s.110
Şekil 68. Mausolos'un ve Artemisia'nın heykelleri.....	s.111
Şekil 69. Aslan Heykeli.....	s.112

GİRİŞ

Batı Anadolu topraklarında, Pers İmparatorluğu'nun egemenliği altında yaşanan süreç içerisinde yapıldığı düşünölen mezarların incelendiği bu tez çerçevesinde, boyalı mezar odası duvarlarına sahip tümölüs mezarların ve kendilerine özgü mimarileri ile Anadolu mezarlarından ayrılan piramidal anıt mezarların detaylı incelenmesi yapılmış ve Pers geleneklerinin yanında yerel unsurları da içeren bir stil yakalanmaya çalışılmıştır. Bu sebeple gerek tümölüs mezarlar gerekse anıt mezarlar, hem dönemin diğer örnekleri ile karşılaştırılmış, hem de Pers anayurdundaki benzerleri ile etkileşimleri araştırılmıştır.

Batı Anadolu üzerinde çalışma yapan bir çok araştırmacın gözünden kaçmayan bu eserlerin, özellikle günümüze yakın dönemde yayımlanan çalışmalar ile tarihsel süreçlerinin daha iyi açıklanması sağlanmıştır. Bu çalışmaların sonucunda gerek tümölüslerin gerekse anıt mezarların, Persli olmaya özenen yerel toprak sahibine veya gerçek bir Pers soylusuna ait olduğu konusu açıktır.

Özellikle tümölüslerin duvarlarında işlenen sahneler ve bu sahnelerdeki ikonografik ayrıntılar Perslere ait bir çok etnik özelliği içinde barındırmaktadır. Bu tasvirlerin Herodotos, Ksenophon, Strabon gibi antik çağın önemli anlatı ustalarında da benzer biçimde yazıya dökölmesi, bize ortak bir stilin adını koyma fırsatı vermektedir. Anadolu – Pers denilebilecek bir stilin, Batı Anadolu üzerinde muhtemelen birçok sanat okulu vasıtasıyla yayılması, değişik bölgelerde ele geçen eserlerin üzerlerinde görölen ortak bir anlatım dili ile rahatlıkla açıklanabilmektedir.

Özellikle Elmalı bölgesi ve çevresinde 1970 yılından itibaren geniş çaplı bir araştırmaya başlayan ve bu araştırmaları arka arkaya American Journal of Archaeology dergisinde yayımlanan Mellink, Batı Anadolu mezarlarındaki duvar resimleri hakkında geniş bir bilgi yelpazesine sahiptir. Tezimizde de kullandığımız bu makaleler ile birlikte Lykia, Lydia, Phrygia gibi bölgelerdeki tümölüsler ve dönemin duvar resmi örneklerinin gözlendiği Etrüsk mezar odaları da incelenmiştir.

Öncülerine ve ardıllarına Pers anayurdunda da rastlanılan anıt mezarların, sadece bir anıt mezar değil aynı zamanda Pers dinine ait ayinleri gerçekleştirebilecekleri bir kutsal yapı olarak da kullandıkları ve mezarların Pers anayurdundaki ateş tapınakları gibi bir dini simgesellik oluşturduğu görülmektedir.

Bu bağlamda tez içerisinde gerek günümüzden daha eski tarihlerdeki araştırmalar, gerekse günümüz araştırmacılarının bu anıtlar üzerindeki düşünce ve kesin bilgileri birleştirilerek, anıtlar hakkında ortak bir tarih ve yapısal plan oluşturulmaya çalışılmıştır. Savaşçı bir topluluk olarak bilinen Perslerin, elde ettikleri topraklarda yaşayan sanatı da destekledikleri, kendi mezarlarında uyguladıkları mimari ve resimsel öğeler ile belgelenmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

PERS İMPARATORLUĞUNA GENEL BAKIŞ

1.1.Pers İmparatorluğunun Siyasal Gelişimi ve Anadolu'daki Hakimiyeti

Hint-Avrupalı bir kökene sahip olan Medler ve Persler İ.Ö. 1300 yıllarında Kafkaslar yoluyla Kuzeybatı İran'a girmişlerdir. Medler bugün Hemedan olan Ekbatana ve civarına yerleşirken, Persler, Fas ve civarını kapsayan Parsa bölgesine göç etmişlerdir.

İ.Ö. 843 ve 835 yıllarına tarihlenen Asur Kralı III. Salmanassar'ın yıllıklarında geçen Parsua ve Medes isimleri bu kavimlerin isimlerinin geçtiği ilk yerler olarak bilinmektedir. Medler İ.Ö. 7. yüzyılın sonlarında bölgenin önemli kuvveti olan Asurlara karşı Babillerle ittifak içine girerek Asur Krallığının çöküşünü hızlandırmışlardır. Kısa zaman içerisinde bölgede egemenliği ele geçiren Medler batıda sınırlarını Halys (Kızılırmak) Nehri yaparak dönemin Anadolu'daki önemli gücü Lidyalılarla komşu olmuşlardır.¹ Alyattes yönetimindeki Lydia Krallığı ile yapılan ve beş yıl süren savaşın ardından varılan anlaşmayla Lydialılar yerlerinde kalmak üzere Batı Asya bütünüyle Medler ve Babiller arasında paylaşılmıştır. Medler için Kyaxares ile başlayan ve genişleme politikasının oldukça başarılı geçtiği bu süreç, bu kralın ardından gelen oğlu Astyages ile birlikte yerini gerilemeye bırakmıştır.

Medlerin güç kaybettiği bu dönemde bölgede etkili bir devlet olmaya başlayan Persler, İ.Ö. 612 yılında Asur Krallığının tamamen ortadan kalkmasıyla² bölgede egemenlik arayışına girmişlerdir. Pers Kralı I. Kambyzes zamanında bağlı buldukları Medler ile iyi ilişkiler kurulmuş hatta Med Kralı Astyages kızını bu kral ile evlendirmiştir. Bu evlilikten daha sonra "Anşan Kralı" unvanını alacak olan II. Kyros doğmuştur. Kyros'un başa geçmesiyle Persler düzenli ve güçlü bir ordu kurmaya başlamış, o dönemde çevrelerinde hüküm süren Yunan kent devletleri,

¹ Wiesehöfer, Josef. **Antik Pers Tarihi**, çev. Mehmet Ali İnci, Telos Yayıncılık, İstanbul, 2003, s: 19

² Sevin Veli, "Anadolu'da Pers Egemenliği", **Görsel Anadolu Tarihi Ansiklopedisi III**, İstanbul 1982, s:310

Mısır ve Kilikia Devletleri arasında kendilerine yer bulmaya başlamışlardı. Kyros, başarısızlığı sürekli artan Med Kralı Astyages karşısında Babil Kralı Nabonid ile birleşmiş, Medlerin en önemli komutanı Harpagos'u da yanına alarak Med ordusuna önemli bir saldırıda bulunmuştur. Babil kaynaklarında "Kral Nabonid'in 3. ya d 6. yılında" yani İ.Ö. 554-553 ya da İ.Ö. 550-549 yıllarına işaret eden Kyros'un Medlere saldırışı sonucunda Astyages tutsak alınmıştır. Med Krallığının çökmesiyle birlikte gücü iyice artan Kyros, artık Ön Asya'da yüzyıllarca hüküm sürecek olan Pers Krallığını kurmuştur. Kyros'un krallığı ile başlayan bu döneme, Kyros'un sülalesinin ilk kralı olduğuna inanılan Akhamenes sebebiyle Akhamenidler adı verilmiştir.

Kral Kyros'un en büyük amacı sınırlarını batıya doğru genişleterek, Küçük Asya topraklarını hakimiyeti altına almak ve bu bölgelerdeki ticaret yollarına hakim olmaktı. Bu amacının gerçekleştirmesinin karşısındaki en önemli tehdit Lydia Krallığıydı. Bu krallığa karşı yapılacak bir saldırıda Lydialılara destek verebileceğini düşündüğü Mısır ve Babil'in, onlarla olan bağlantısını, Kilikya Devletleriyle anlaşma yoluna giderek kesmeyi başardı. Ardından Lydia Kralı Kroisos'a, kendilerine teslim olması çağrısında bulundu.³ Ancak Kroisos bu teklifi geri çevirmekle kalmadı ordusunu Orta Anadolu'ya yürüterek Perslerle Halys yakınlarında savaştı. Fakat bir sonuca ulaşılamadan Lydia ordusu geri çekilmeye başladı. Pers ordusu ise durmayarak Lydia Krallığının başkenti Sardes'i İ.Ö. 547 de ele geçirmeyi başardı.

Bu başarının ardından bölgedeki fetihleri tamamlaması görevini komutan Tabalos'a bırakarak kendisi doğuya yöneldi. Babil'i neredeyse savaş yapmadan ele geçirip doğu sınırlarını Oksos'a (Amu Derya) kadar genişletti.⁴ Kendisinin ardından gelen oğlu Kambyzes'de Mısır'ı ele geçirip firavun unvanını aldı.

Batı Anadolu topraklarında kalan komutan Tabalos'un ölümünün ardından ordunun başına geçen Harpagos, Sardes'in ele geçirilişinden sonra kendinden önceki komutanların Yunan kentleri ile giriştikleri mücadeleye devam etti ve ilk kez

³ Tekin, Oğuz. "Satraplar Anadolu'su", **Arkeoatlas Dergisi**, Sayı: 6, 2007,s. 66

⁴ Wiesehöfer, s. 21

Phokaiyalılara saldırdı.⁵ Önceleri anlaşmayla kendisine bağlanmasını teklif ettiği Phokaiyalılar buna karşı çıktılar ve kentlerini terk edip Khios'a gittiler. Harpagos ise boş bir kente girdi ve burada bir garnizon bırakarak Teos'a doğru yola çıktı. Daha sonra kente tekrar gelen Phokaiyalılar bu garnizonu ortadan kaldırsalar da burada kalmayıp Kyrnos (Korsika Adası)'a gittiler.

Teos'a gelen Harpagos burada Phokaia'da da kullandığı sur önüne yığma toprak yapma tekniği ile şehre kolayca girmeyi başarmıştı. Teoslular ise gemilerle Abdera kentine kadar gitmiş ve burada yerleşmişlerdir. Harpagos ardından tüm İonia'yı Aiolia'yı ele geçirerek Pers Krallığı'nın sınırlarını Ege Denizi'ne ulaştırmıştır.

Harpagos rotasını bu kez güneye yönelterek Karia kentleri üzerine yürüdü.⁶ Dor kentlerinden Knidos'u direnme olmadan teslim aldılar. Kısa sürede tüm Karia neredeyse savaşımsızın Perslerin kontrolüne girmişti. Aynı şey Lykia içinde geçerli olmuştur. Lykia kentleri içinde sadece Ksanthos'da bir direnişle karşılaşsalar da burayı da ele geçirmeyi başarmışlardır. Böylece İ.Ö. 546-545 yıllarında tüm Batı Anadolu Pers egemenliği altına girmişti.

Firavun unvanını alan Kral Kambyzes, İ.Ö. 522 yılında Mısırdan ayrıldı ancak Persia'ya varamadan öldü.⁷ Kral Kambyzes'in ölümünün ardından tahta Dareios geçti ve oldukça büyük bir krallığın yönetimini devraldı. Kyros zamanında ele geçirilen yerlerin daha kolay yönetilmesi amacıyla, buralarda merkeze bağlı satraplıkların oluşturulması, Dareios zamanında da devam etmiştir. İ.Ö. 6. yüzyıla kadar satraplık merkezleri çok iyi bilinmese de Harpagos'un Kral Kyros tarafından İonia - Lydia satraplığının başına getirildiği bilinmektedir.⁸

---

⁵ Tekin, s. 67.

⁶ Herodotos, **Herodot Tarihi**, çev. Müntekim Ökmen, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2002, I. 171 vd.

⁷ Roaf, Michael. "Mezopotamya ve Eski Yakınoğu", çev. Zülal Kılıç, **Atlaslı Büyük Uygarlıklar Ansiklopedisi Dizisi**, Cilt: 9, İletişim yayınları, İstanbul, 1996, s. 206.

⁸ Sevin, s.313.

İ.Ö. 521 yılında başa geçen Dareios, krallığın sınırlarını genişletmeye devam etmiş ve Persler, dönemin güçlü devleti olmuştur. Tahta geçişi sırasında yaşanan bazı sıkıntılar ve toprakların genişlemesiyle idari düzende ortaya çıkan bazı sorunları, satraplık sistemini geliştirerek düzenlemeye çalışmıştır. Ardından İ.Ö. 513 yılında İskitlere saldırmak üzere Thrakia üzerinden Tuna Nehri'ne doğru yola çıktı. Kısa süre içerisinde Thrakia ve Makedonia'nın bir bölümünü kendisine bağladı.

Pers satraplığı kontrolünde bulunan Yunan kent devletleri bağımsızlıklarını kaybetmenin yanında ekonomik açıdan sıkıntı yaşamaya başlamaları ile birlikte başta Miletos olmak üzere sırayla ayaklanmaya başladılar. İ.Ö. 499 yılında başlayan ve kısa sürede tüm Batı Anadolu'da yayılan ayaklanma sırasında bir çok kara ve deniz savaşı yapıldı. Sardes şehri akropol hariç yakılıp yıkıldı. Bazı kent devletleri, kendilerine yardıma gelen Yunan donanması ile birlikte İ.Ö. 494 yılında Miletos açıklarında Lade adası önünde Perslerle deniz savaşı yaptılar. Fenike, Mısır, Kilikia, Kıbrıs'ın verdiği destek ile yaklaşık 600 adet gemisi bulunan Pers donanması, dokuz kentten gelen birliklerle oluşan 353 gemiye sahip Yunan donanmasını bozguna uğrattı.⁹ Savaşı Perslerin kazanmasıyla birlikte ayaklanma da bu tarihte sona erdi. Ancak savaş sonrasında Persler kendilerine savaş açan kentlere karşı saldırıda bulundu ve Khios, Lesbos, Tenedos ele geçirilip vergiye bağlandı. Perslerin bu karşı saldırısından Ephesos, Smyrna ve Kyzikos ayaklanmaya katılmadıkları için kurtulabildiler. Dareios bu ayaklanma sırasında kentlere yardım eden Atina ve Eretria'ya zaman kaybetmeden saldırdı. İ.Ö. 490 yılında Maraton ovasında yapılan savaşı Atinalılar kazandı. Bu yenilginin ardından Dareios İ.Ö. 486 da öldü ve yerine I. Kserkses geçti.

I. Kserkses Mısırda yaşanan kısa süreli bir ayaklanmayı bastırdıktan sonra Dareios gibi Yunanistan üzerine hem karadan hem de denizden saldırıya geçti. İ.Ö. 483 yılında Thermophylai geçidinde Yunan ordusuna karşı zafer kazanıp Atina şehrine girdiler. Daha önce yakılıp yıkılan Sardes şehrine karşılık Atina harap edildi. Ancak İ.Ö. 480 de Pers donanması bu kez Salamis'te bozguna uğradı. Geri çekilen I. Kserkses bir yıl sonra Atina'yı yeniden yıkıma uğrattı ama Plataiai Ovası'na

---

⁹ Roaf, s. 212.

çekildikleri anda Yunan ordularının saldırısı ile başlayan savaşı kaybettiler. Aynı sıralarda Mykale Yarımadası önünde bulunan Pers donanmasının yakılması ile ordu oldukça güç kaybetti.

Perslerin gitgide güç kaybetmesini fırsat olarak gören İonia kentleri yeniden ayaklandılar ve bu kez bağımsızlıklarını ilan ettiler. Bu bölgede Perslerin egemenliğinde sadece Menderes ve Sipylos Magnesia'sı, Myos, Kolophon ve Smyrna kalmıştı. İ.Ö. 478'de Karia, Kıbrıs ve Byzantion'u da kaybeden Persler iyice Anadolu içlerine doğru çekilmişler ve kıyı kentlerini neredeyse tümüyle kaybetmişlerdi.¹⁰

Hala var olan Pers tehlikesine karşı etkili bir önlem almak isteyen Atina İ.Ö. 478-477 yıllarında Attika-Delos Deniz Birliği adıyla siyasi bir oluşum meydana getirmişti. Birliğin ordusu İ.Ö. 466'da Güneybatı Anadolu kıyılarını savaş yapmaksızın ele geçirdi. Pers Krallığı'nın gittikçe sarsılan prestiji I. Kserkses'in sonunu hazırlamış ve İ.Ö. 465'te yakınları tarafından öldürülmüştür. I. Kserkses'in ardından yönetimin başına II. Dareios geçmiştir.

Perslerin donanmasına yardımcı olan Fenikelilerin, Kıbrıs-Salamis açıklarında Atinalı Periklese yenilmesine rağmen, Atinalılar Perslerle Kallias Barışı imzalamıştır.(İ.Ö. 449) Bu barışın sonunda Kıbrıs ve Mısır Perslere bırakılmış, buna karşı İonia kentlerinde Pers egemenliği sona ermişti. İyice zayıflayan Pers Krallığı kendi içerisinde de satrapların ayaklanmalarıyla uğraşmaktaydı.

Perslerde olduğu gibi Yunan tarafında da iç bölünmeler yaşanmakta, Peloponnesos Savaşı ile Atina güç kaybederken, Sparta bölgede hakim konuma gelmekteydi. (İ.Ö. 431-404) Bu uzun süren karmaşadan yararlanan II. Dareios imzalanan anlaşmayı yok sayarak Anadolu'da yer alan Yunan kentlerinden vergi almaya başladı ve kendisine karşı çıkan Atina'ya, Sparta'yı da yanına alarak karşılık verdi. Atina'nın bu ortaklık karşısında yenilgiye uğramasıyla Attika-Delos Deniz Birliği dağıldı ve Atina çöktü. (İ.Ö. 404)

---

¹⁰ Sevin, s.321.

Perslerin içerisinde yaşanan kargaşayı fırsat bilen Sparta, bu kez Persler üzerine ordu gönderdi. Bu iki güç arasında bu büyük savaş İ.Ö. 395 yılında Sardes yakınında yapıldı ve Persler bozguna uğratıldı. Knidos yakınlarında yapılan savaşta ise Sparta filosu yenildi ve Kos, Teos, Mytilene başta olmak üzere tüm İonia kentleri Sparta ordusunu kovarak kentlerinin yönetimini demokratik olarak yeniden oluşturdular.¹¹

İç kavgaların yaşanmaya devam ettiği Pers topraklarının karşısına çıkacak ve krallığı sonlandıracak olan güç Makedonia'dan doğmaktaydı. Panhellenizm düşüncesiyle başlangıçta Kral Philipos ile gelişen Makedonia Krallığı, İ.Ö. 334'de, başlarında bulunan Büyük İskender'in Anadolu'ya girişiyle Perslerle karşılaşır ve üç büyük savaş yaşamıyordu. Bunlar Granikos (İ.Ö. 334), İssos (İ.Ö. 333) ve Gaugamela (İ.Ö. 331)'dir.¹² Persler bu üç savaşı da kaybediyor, başkentleri yakılıp yıkılıyor ve bu tarihten itibaren Büyük İskender, yeni ve güçlü bir krallıkla bir çağın başlamasına neden oluyordu.

1.2.Pers Ordusu ve İdari Sistemi

İmparatorluğun topraklarının gittikçe genişlediği Kral Kyros döneminde, kazanılan topraklar bölgelere ayrılarak, "kşatrupa" adı verilen valiler tarafından yönetilmeye başlanmıştır. Ancak Kral Dareios dönemine kadar satraplıklar hakkında bilgimiz sınırlıdır. Bu dönemde sadece Phrygia'yı da içine alan büyük bir Lydia- İon satraplığının ve Daskyleion satraplığının varlığından söz edebilmekteyiz.

Pers Kralı I. Dareios, İ.Ö. altıncı yüzyılın sonlarında krallığın sınırların daha da genişlemesi ve bununla beraber ülke yönetimini tek merkezden idare etmenin zorlaşması sebebiyle, Kral Kyros döneminde adımları atılan satraplık sistemini geliştirme kararı almıştır. Bu dönemden itibaren Sardes, İonia, Daskyleion, Kilikia, Armenia, Tarsus, Gordion gibi bir çok satraplık kurulmuştur. Bu merkezlerin başına geçen satraplar krallığın koruyucusuydu ve en büyük gelir kaynağı olan vergileri

---

¹¹ Sevin, s. 324.

¹² Roaf, s. 214.

toplamakla görevliydi. Aynı zamanda iç düzeni korunması, tarım ile ilgilenme ve ulaşım ağının korunmasından da sorumluydular.

Artexerxes tarafından İ.Ö. 465 yılından itibaren yeni bir düzenlemeye gidildi ve var olan satraplıklar alt bölümlere ayrıldı. Böylece küçülen alanlarda güvenliğin daha kolay sağlanması ve bir bölgede çıkan iç olayların çok fazla yayılmadan engellenmesi düşünülmüş olmalıydı. Bu alt bölgelere, satraplar kadar yetkili olmasa da kendi alanlarındaki yönetimde söz sahibi olan kişiler getirildi. Bu kişiler kimi zaman krallığın yakın akrabaları olsa da çoğu kez bölgelerdeki güçlü toprak sahipleriydi. Zaman zaman iç karışıklıklar yaşansa bile satraplık ve alt satraplık sistemi ülkenin sağlıklı bir biçimde yönetilmesi açısından imparatorluğa büyük fayda sağlamıştır.

Pers ordusuna gelince; içerisinde bir çok değişik milleti barındıran Pers Krallığı ordu kurarken de bu milletlerden yararlanmış ve uzun süre ayakta kalacak bir ordu meydana getirmişti. Bu ordu merkezi bir güç etrafında kurulan satraplıklara ait alt birimlerden oluşmuştu. Ordunun en seçkin bölümünü “Ölümsüzler” denilen ve Tatarlı Tümülüsü’nün duvarlarında da tasvir edilen süvari ve piyade askerler oluşturuyordu. Bu askerler Pers ülkesinde bulunuyor ve kraliyet muhafızlığı yapıyorlardı. Ölen askerlerin yerine hemen yenisi getiriliyor ve böylece sayı hiç değişmiyordu.¹³

Kserkses döneminde savaşan ordu içerisindeki etnik çeşitlilik şu şekilde betimleniyordu:

“Atanes’in komutasındaki Perslilerin sırtında zırh, ayağında pantolon vardı, kalkanları da hasırdandı; yayları büyük, kargıları kısaydı. Sonra tunç başlıkları, üstlerinde kolsuz keten zırhları, çomakları, mızrakları, ellerinde baltalarıyla Sakalar; pamuklu giysileriyle Hintliler; keçi postlarıyla Hazarlılar; renkli giysileri ve uzun çizmeleriyle Sarangialılar; aslan ya da leopar derisinden giysileri, temreni çakmaktaşıdan oklarıyla Habeşler;

¹³ Casabonne Olivier. “Akamenid İmparatorluğu Büyük Kral ve Persler”, **Arkeoatlas Dergisi**, Sayı: 6, 2007, s. 30.

kamaları ve kementleriyle Sagartialılar; tilki postundan kalpaklarıyla Trakyalılar; sığır derisi kalkanlarıyla Kolkhisliler. Deniz gücü Fenikeliler, Mısırlılar, Kıbrıslılar, Kilikyalılar, Pamphyliyalılar, Lykialılar, Karialılar ve Perslere bağımlı Yunanlılardan oluşuyordu.”¹⁴

Herodot Tarihi’ndeki yedinci kitap olan Polymnia’da Pers ordusu içerisindeki bu uluslar çok daha detaylı bir biçimde betimlenir ve başlıca komutanların isimlerine yer verilir. Gene bu kitapta atlı birliklere de değinilmektedir ve orduda görev alan her askerin binici olmasına karşın bu birlikleri oluşturan belli başlı ulusların olduğu anlatılmaktadır.¹⁵ Bu uluslar Sagartlar, Hintliler, Baktrian ve Kasian ulusları, Libyalılar ve develeri kullanan Araplar’dır. Pers süvarileri, dönemin ortalamalarından daha büyük ve Med topraklarında yetişen Nesea atlarını kullanmaktaydılar.

Pers ordusu içerisinde atlı birliklerin ayrı bir öneme sahip olması, Perslilerin atlara olan düşkünlükleri ve savaşçı kişilikleri ile açıklanmaktadır. Herodotos’un Pers geleneklerini anlattığı pasajlardan birinde şöyle söylemektedir:

“Beş yaşından yirmi yaşına kadar çocuklarına yalnız üç şey öğretiyorlardı: Ata binmek, ok atmak, doğruyu söylemek”¹⁶

Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere savaşçılık özelliklerini daha küçük yaştan itibaren geliştiren bu topluluk içerisinde ata binmek ve süvari birliğinde yer almak çok önemliydi. Bildiğimiz kadarıyla Kyros’un özel zırhlı süvarileri vardı.¹⁷

Denizci bir ulus olmamasına karşın yaptığı birçok deniz savaşındaki başarısı Fenike, Kıbrıs, Kilikia, Lykia, İonia gibi donanması gelişmiş kentlerden yardım alması sayesinde olmuştur. Her halk kendi yerel yöneticisinin komutası altında merkez donanmaya yardımcı oluyordu. Donanmanın Anadolu’daki merkez üssü

¹⁴ Lloyd, Seton. **Türkiye’nin Tarihi- Bir Gezginin Gözüyle Anadolu Uygarlıkları**, çev. Ender Varinlioğlu, Tübitak Popüler Bilim Kitapları, 1998,s. 131.

¹⁵ Herodotos, VII. 84.-88.

¹⁶ Herodotos, I. 136.

¹⁷ Ksenophon, **Anabasis**, çev. H.Örs, Milli Eğitim Basımevi, 1962 (Anab.), 1.8.7.

Pamphylia bölgesi kıyılarıydı.¹⁸ Oldukça masraflı olan gemi yapımı ve bakımı için özel mali kaynaklar oluşturuluyor olmalıydı.

Oldukça sağlam olan Pers ordusu Makedonia Kralı Büyük İskender tarafından ortadan kaldırılmış ve ordu düzeni yine bu kral tarafından çok beğenilmiş olmalıdır ki İskender kendi ordusunda da benzer uygulamalara gitmiştir.

1.3. Tarihi Kaynaklarda Pers Gelenek ve Görenekleri

Şüphesiz ki yaklaşık İ.Ö. 490-425 yılları arasında yaşanıldığı düşünülen Herodotos'un Persler hakkında anlattıkları yaşadığı dönem gereği gerçeğe oldukça yakın olmalıdır. Dokuz kitaptan oluşan Herodot Tarihi; Pers Kralı Kyros ve Lydia Kralı Kandaules dönemlerinden başlayarak Perslerin gelenek ve görenekleri, savaş sanatları, ordu düzenleri, dönemin önemli devletleri ile mücadeleleri ve kendi içlerindeki çatışmalara kadar bir çok konuda bildiklerini anlatmıştır. Bu kitap tam anlamıyla bir Pers tarihi olmasa da, onları tanıtan en önemli tarihsel argümanlardan biri olarak bilim dünyasında kabul görmektedir. Ancak anlatılanların doğruluğu üzerinde tartışmalar devam etmektedir.

Birinci kitap olan Klio'da 96. bölüm ile beraber anlatılmaya başlanan Med ve Pers boyları hakkında 131. bölümde Perslerin göreneklerini şöyle anlatmaktaydı:

“.....Tanrı heykeli, tapınak, sunak yapmak gibi şeyler bilmezler; hatta yapanlara deli derler, bu sanırım, onların tanrılara, Yunanlılar gibi insan biçimi yakıştırmış olmamalarından ileri gelir. Dinleri Zeus'a kurban kesmeyi gerektirir; kurbanları dağ başlarında keserler ve Zeus dedikleri de tanrısal gök kubbedir. Güneşe, aya, toprağa, ateşe, suya ve rüzgara da kurban adarlar. Başlangıçtan beri kurban kestikleri tanrılar bunlardır, yalnız sonradan Aphrodite'ye tapmayı da

---

¹⁸ Sevin, s. 327.

öğrendiler, bu da onlara Asur'lulardan ve Araplardan geçmiştir. Aphrodithe'ye Asur'lular Mylitta, Araplar Alilat, Persler Mitra derler”

Herodotos'un bu dizelerine karşılık Perslerde dini kayıtların tutulmaya başlandığı I. Dareios döneminde Bisutun yazıtında¹⁹ yer alan :

“Kral Dara Bildiri ki: Ahura Mazda'nın isteğiyle kralım, Ahura Mazda imparatorluğu bana verdi.”

sözlerinden anlaşıldığı üzere, kralların tanrısal gücün himayesinde görev yaptıklarına ve Herodotos'un bildiğinin aksine “tanrıların kişileştirilmesi” olgusunun Perslerde de var olduğuna rastlamaktayız.

Aynı şekilde yukarıdaki pasajda yer alan, Perslerin tapınak mimarisini kullanmadıkları, sunak ve benzeri adak alanlarının bulunmadığı sadece dağ başlarında sunuların yapıldığı düşüncesi de günümüz arkeolojik buluntuları ile büyük ölçüde ters düşmektedir. Özellikle Pasargad'da ve Anadolu'daki bazı anıt mezarlar etrafında yer alan ateş sunakları, Perslerin ateşe, mimari bir figür çerçevesinde tapınmalarını göstermektedir.

İleride değineceğimiz mezar anıtlarının da ateş ile ilişkilendirildiği düşünüldüğünde Perslerin bu inanç sistemlerinden bahsetmek gerekmektedir. Mandeizm ya da Zerdüşt dini denen bu inanışın en büyük tanrısı Ahura Mazda idi ve o tanrıların en yücesi, evrenin ve canlıların yaratıcısı, krala iktidar gücünü verendi. Ahura Mazda inancın iyi tarafını temsil ederken aynı zamanda karşısına Angramanyu yani kötülük tanrısı figürü getirilerek inanç sistemindeki iyilik ve kötülük kavramlarının yaşam ve doğadaki savaşını da temsil etmesi sağlanıyordu. Yaptıkları ateş tapınakları kare planlı ve cephede taş merdivenle girilen bir odaya sahipti.²⁰ Pers dini törenleri daha çok açık hava sunağının önünde, dini temsilci Magnus başkanlığında yapıyordu. Herodotos'un da bahsettiği bu törenler

---

¹⁹ Wiesehöfer, s. 94.

²⁰ Sevin, s. 330.

sırasında²¹ katılanlar kendileri için dua edemiyorlar, ancak ülkeleri ve kralları için sunuda bulunabiliyorlardı.

Tez içinde ele aldığımız Tatarlı, Karaburun II ve Kızılbel tümülüslerinin mezar odalarında izlenen Pers giysi ikonografisi hakkında ayrıntılı bilgileri de gene antik çağ eserlerinden almaktayız. Bu giysi ikonografisini sıralayacak olursak: Başlarında tiara adı verilen genellikle keçeden yapılmış başlık takarlar. Bu başlıklarının yanaklarından aşağıya doğru sarkan uçları çene altından bağlanabilmektedir. Üzerlerinde kandy adı verilen dökümlü bir elbise ve anaxyrides denilen bir pantolan vardır. Ayakkabılarının ise uzun ve sivri uçları hafif yukarıya kalkıktır. Ancak Persler özellikle giysi bakımından diğer uluslardan da gelen yeniliklere açıktır. Örneğin Med'lerin giysilerini kendilerinden daha güzel bularak onlar gibi giyinmeye başlamışlardır.²²

Burada ele alınan üç tümülüsünde duvarlarında yer alan figürler üzerinde karşılaşılan giysi çeşitliliği, Pers İmparatorluğu'nun değişik milletlerden insanları bir arada tutan yapısı ile açıklanmaktadır.

Kullandıkları silahlara bakacak olursak Herodotos, Kesrkses'in ordusunu anlatırken, Perslilerin savaş donanımları hakkında aşağıdaki bilgileri vermektedir.²³

“.....üstlerinde kollu zırhlar, bunlar balık pulları gibi demir pullarla ve pek güzel işlenmiş, ayaklarında geniş poturlar; maden kalkanlar yerine sorkun ağacından yapılmış kalkanlar taşıyorlardı, bunları sadaklarının üzerine asmışlardı; kısa mızraklar, büyük yaylar ve kamış oklarla silahlanmışlardı, ayrıca kemerlerinde sağ bacalarına sarkan hançerleri de vardı.”

Yukarıdaki pasajda oldukça detaylı bir şekilde anlatılan bu giysiler, mezar odalarının savaş sahnelerine sahip frizlerinde karşımıza çıkmaktadır.

---

²¹ Herodotos, I. 132.

²² Herodotos, I. 135.

²³ Herodotos, VII 61.

Aynı şekilde antik yazarlardan edinebileceğimiz bir diğer konu, burada ele alınan tümülüslerin duvarlarında da işlenen av gelenekleridir. Persler avlanmaya büyük önem vermişlerdir. Steller üzerinde de av tasvirlerinin yer alması, avcılık sıfatının kişinin onurlandırılması için büyük öneme sahip olduğunun göstergesidir. (Şekil 1) Satraplar tarafından, merkezden alınan emirler doğrultusunda inşa edilen av bahçeleri, Pers soylularının antreman alanları olarak da kullanılmaktaydılar. Ksenophon'da III. Kyros'un bu bahçelere verdiği önem şöyle anlatılmaktaydı²⁴:

“Parklar yapın ve de onların içerisinde vahşi hayvanlar yetiştirin ve ilk önce çalışma yapmadıkça yemek yemeyin, çalışma yapmayan atlara saman vermeyin”

Daskyleion, Sardes ve Tatarlı Tümülüsü'nün yakınlarında yer alan Kelenai kentlerinde böyle av bahçelerinin varlığından söz edilmektedir. Kızılbel mezarının duvarlarında, Persler tarafından önemli sayılan bir geleneğin betimlenmesi, belki de mezar sahibinin soylu ya da bölgesinde güçlü bir kişiliğe sahip olabileceğini düşündürmektedir.

---

²⁴ Ksenophon, Anab., VIII 6. 12.

İKİNCİ BÖLÜM

BATI ANADOLU'DAKİ

PERS TÜMÜLÜS ÖRNEKLERİ

2.1. Tatarlı Tümülüsü

Tümülüsün yakınlarında bulunduğu Kelainai antik kenti, Dinar'ın Tatarlı Kasabası'nda, Büyük Menderes Nehri'nin başlangıcına yakın bir yerde bulunmaktadır. Ksenophon tarafından anlatılana göre Kserkses, Salamis Savaşı'nı kaybetmesinin ardından (İ.Ö. 481-480), şehrin akropolisine ve Büyük Menderes kaynağına yakın bir yere saray inşa ettirmişti.²⁵ Aynı zamanda kentte, paradeisos adı verilen ve Daskyleion antik kentinde de olduğu düşünülen bir av bahçesi bulunmaktaydı. Bir başka tarihçi Herodotos da bu kentten bahsetmekte ve Kserkses'in Yunanistan seferine giderken içinden ve yanından geçtiği kentler arasında Kelainai'yi saymaktadır.²⁶

Kelainai kentinden yaklaşık 30 kilometre uzaklıkta yer alan Çölovası'ndaki Tatarlı Tümülüsü'nün duvarlarında bulunan boyalı frizler, o dönemde bölgede var olan Perslerin siyasal ve kültürel etkinliklerini yansıtmaktadır. Antik kaynaklarda Campus Metropolitanus²⁷ olarak geçen Çölovası üzerinde birçok irili ufaklı tepe bulunmaktadır ve bu ovanın hemen yakınlarında yer alan Tatarlı Tümülüsü, çevredeki bir çok tepenin olduğu gibi bir tümülüs mezardır.

Doğal bir kayalık alan üzerinde oluşturulan tümülüsün bugünkü yüksekliği yaklaşık 6 metredir. (**Şekil 2**) Çapı 50 metreyi bulan tümülüs, içerisinde taş duvarlarla desteklenen ahşap bir mezar odası barındırmaktadır. Tümülüs, Phrygia bölgesindeki Gordion ve çevresinde görülen blok tipi ahşap mezar odası geleneği ile inşa edilmiştir. Kayalık bir tepenin üzerine yaklaşık 5 x 5 metre boyutlarında ve 50-60 cm derinliğinde açılan çukur içine yerleştirilen ahşap kalaslara sahip mezar odası,

²⁵ Ksenophon, Anab., 1.2.9.

²⁶ Herodotos, VII. 26.

²⁷ Latife Summerer ve Alexander Von Kienlin. "Kelainai: Afyon'daki Pers Kenti", **Arkeoatlas Dergisi**, Sayı: 6, 2007, s. 76.

sağlamlaştırmak amacıyla dışarıdan taşlarla desteklenmiştir. Ardından üzerine toprak yığılarak tümülüs görüntüsü verilmiştir.

Güneyden girilen tümülüsün mezar odası 250 x 200 x 185 cm boyutlarındadır.²⁸ Mezar odası dışarıdan molozlarla desteklenen kesme taşlarla üç taraftan çevrilidir. Bu mezar odasına Roma döneminde bir dromos eklenmiş ve burası bir aile mezarı olarak kullanılmıştır.²⁹

Tümülüsün iç yüzeyini oluşturan ahşap kalaslar köşelerde birbirlerine geçerek çivilerle tutturulmuştur. Tavan ise bu kalasların yan yüzlerinin birbirlerine tutturulması ile oluşturulmuştur. Kalaslar üzerinde antikçağ marangozlarının çalışma sistemlerini gösteren işaretler bulunmaktadır. Ahşap bir mezar odasının sağlam bir vaziyette bugüne kadar gelebilmesinin başlıca sebebi yukarıda da söylediğimiz gibi mezar odasının etrafının taş duvar ile çevrenip dışarıdan gelecek baskılara karşı korunma sağlanmasıdır. Bu duvarların iç yüzeyleri ahşapların yerleştirilmesinde kolaylık sağlamak için düzeltilmiştir, dışarıdaki yüzeyleri ise yontulmamıştır.

İç duvarlardaki değişik boyutlardaki frizler üzerinde yer alan sahneler doğrudan astarsız ağaç zemine önce kazınarak çizilmiş ve ardından kırmızı, siyah, beyaz, sarı, kahverengi, mavi ve gri renklere boyanarak sahneler oluşturulmuştur.

Mezar odasının kuzey ve doğu duvarlarındaki sahneler ile ilgili elde bulunan kalaslar oldukça bilgi verirken, batı duvarı hakkında çok az şey bilmekteyiz. Bu duvara ait olduğu düşünülen sadece iki parça kalastan söz edilebilmektedir. Büyük olasılıkla bir kurban sahnesi canlandırılan kalaslar üzerinde insana ait ayaklar ve bir de boğaya benzeyen bir hayvan seçilebilmektedir.

Doğu duvarına ait olduğu düşünülen kalaslar üzerindeki motifler nispeten daha iyi yorumlanabilir durumdadır. Bu kalaslar 1969 yılında kaçak kazılar sırasında yerlerinden kesilmiş ve birkaç sene önce Münih'teki Staatliche Antikesammlung

---

²⁸ Uçankuş, Hasan Tahsin. **Ana Tanrıça Kybele'nin ve Kral Midası'nın Ülkesi Phrygia**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2002, s. 358.

²⁹ Uçankuş, s. 358.

Müzesinde bulunmuş ve incelenmiştir.³⁰ Ardından bu friz ile bağlantılı bir parça Afyon Müzesi'nde bulunmuş ve kalas üzerinde 20 insan figürü tespit edilmiştir. **(Şekil 3)**

Doğu duvarında yer alan kortej sahnesinin ilk figürü gri-mavi renkle boyalı bir atı çeken Pers giyimli bir adamdır. Atın üzerinde ucu yukarıya kıvrık Pers tipi bir semer ve üzerinde beyaz bir yük var. Arkalarından gene Pers giyimli bir adam ve yeleleri Pers geleneklerine göre külah şeklinde bağlanmış başka bir at gelmektedir. **(Şekil 4)** Bu atın üzerinde büyük siyah bir örtü bulunmaktadır. Ardından bu frizdeki iki at arabasından ilki görülmektedir. Üstü açık olan bu arabanın içinde beyaz renkli, Pers tipi palto giyen bir figür oturmaktadır. Bu figürün başındaki başlık (tiara) sahnenin diğer figürlerinin aksine kırmızı değil kahverengidir. Bu sahneyi, başlarında kırmızı başlık bulunana mızraklı üç Pers askeri takip etmektedir. Mızraklarının uçlarının yere doğru tutulması Herodotos'un anlattığı Pers ordusundaki "Ölümsüzler"i akla getirmektedir.³¹ **(Şekil 5)** Ellerindeki kırmızı mızraklarının uçlarının yere doğru tutulması, onları tanımadaki en önemli ikonografik özelliktir. Tatarlı'daki bu friz sözü edilen askerlerin varlığının Akhemenid döneminden beri bilinen ilk görüntüsüdür. Bu ters mızrak tutan askerlerin arkasından dört süvari gelmektedir. Bu süvariler Med tipi zikzaklı pantolon giymektedirler ve gorytos adı verilen yay çantası ve oklukları bulunmaktadır. Süvarilerin arkasından gelen atın üzerinde, ön ucu yukarıya kıvrık bir semer ve onunda üzerinde bir sandık bulunmaktadır. Bu sandıklı atın ardından daha süslü dört atın çektiği, büyük olasılıkla üstü kubbe biçimi verilerek örtü ile kapatılmış bir araba gelmektedir. Bu arabanın çivileri kırmızı noktalarla gösterilmiştir. Arkadan gelen üç kadın figürünün boyunlarındaki kırmızı takılar ve saç uçlarının Pers kadınlarına özgü, dışarıya doğru kıvrık olması dikkat çekmektedir. Kortejin sonunu ise öndekilere benzeyen üç tane süvari oluşturuyor.

Kortej frizi içinde yer alan atlar siyah, beyaz, kırmızı, kahverengi ve gri-mavi gibi değişik renklerde yapılmıştır. Bu korteje katılan süvariler ve piyadelerin başlarında kırmızı renkteki tiara adı verilen başlıklar vardır. Bu sahnede sakallı,

³⁰ Summerer ve Kienlin, s. 79.

³¹ Herodotos, VII. 85.

yüksek itibarlı kişinin oturduğu araba beyaz renktedir ve kenarları açık kahverengi şerit üzerinde kırmızı ve siyah noktalar ile süslenmiştir. Aynı arabanın bir benzeri gene bu duvardaki savaş sahnesinde okçuların arabası olarak karşımıza çıkar. Bu tip konvoy sahnelerinde figür sayıları, motifler, tipolojik özellikler değişse de, yük taşıyan atlar, kapalı bir araba ve onu takip eden kadınlar gibi ortak figürlerin bulunması belirli bir cenaze kültürüne işaret etmektedir. Gene de bazı bilim adamları bunun gibi kortej sahnelerinin bir zenginlik göstergesi olarak yapılan araba gezintisi olduğunu düşünmekte ve bu kapalı arabalarda Pers harem kadınlarının oturduklarını savunmaktadırlar.

Tatarlı Tümülüsü'nün doğu duvarındaki kortej sahnesi, Karaburun mezar odasında da güney duvarda işlenmiştir. Tatarlı'daki sahne figürlerin sayısı bakımından daha fazladır. Ancak her iki sahnede de atların çektiği tekerlekli bir taht ve bu tahtın üzerinde oturan sakallı erkek figürü, sahnenin temelini oluşturmaktadır. Karaburun'daki frizde bu at arabasının arkasında iki hizmetli görülürken, Tatarlı'da bu at arabasının arkasından Ölümsüzler adı verilen özel bir askeri birlik gelmektedir. Bunları, mızraklarını ters tutmalarından ayırt etmekteyiz. Her iki sahnede bir başka benzerlik, konvoyda yer alan üstü yarım daire şeklinde kapalı olarak gösterilen arabalardır.

Bu tip kortej sahneleri, Ağlayan Kadınlar Lahdi'nde (**Şekil 6**) Daskyleion çevresinde bulunan mezar stellerinde de görmekteyiz.³² (**Şekil 7**) Tatarlıdaki bu frizin diğer sahnelerden tek önemli farkı, sahnede yer alan asker sayısının fazla olmasıdır. Bu, sahnenin sefer korteji olabileceği fikrini getirirse de, sahnede yer alan arabanın benzerlerinin bir çok tümülüs mezarda ele geçen tek akslı araba kalıntıları ile büyük benzerlik göstermesi, bu arabaların bir cenaze kortejinde kullanıldığı ihtimalini güçlendirmektedir.³³

Doğu duvarına ait olduğu tespit edilen ikinci kalasın üzerinde bir savaş sahnesi yer almaktadır. (**Şekli 8**) İki grup savaşçı birbirlerine doğru yaklaşarak ortada birleşirler. Her iki tarafta doğulu tipte giyinmiştir ve liderleri çarpışma halindedir.

³² Summerer ve Kienlin, s. 81.

³³ Summerer ve Kienlin, s. 82.

Sağdaki askerler pantolon ve tunik giyerler ve diğer düşmanlarından ayrı olarak sivri uçlu başlıkları vardır. Bu başlıklar genelde İskitlerle bağdaştırılan etnik bir özelliktir. Sol taraftaki askerler ise Akhamenidlerin pilili elbiselerini ve tacını giyerken, süvariler Medlerin pantolon ve başlıklarını taşırlar. Bu özellikleri ile sahne İskitler ve Perslerin arasında geçen bir savaşı konu almaktadır.

Sahne soldan gelen Pers savaşçıları, sağdan gelen İskitlere göre hem sayıca üstün hem de teknik bakımdan daha gelişmiş bir çeşitliliğe sahiptir. Persli piyadeler kendilerine özgü yay ve ok kullanmakta, sırtlarında gene kendilerine özgü sadak bulunmaktadırlar. Pers süvarilerinin kullandıkları ok ve yayın İskit tipi olması, belki de, Pers ordusunda yer alan paralı askerlerin varlığını göstermektedir. İskitli savaşçılarda kendilerine özgü ok ve yay taşırlarken, piyadelerde buna ek olarak bellerinde savaş baltası görülmektedir. Aynı sahnede görülen at arabaları ise okçulara özel arabalar olarak yorumlanmaktadır. (**Şekil 9**) Düşmanlarının yenik durumda olmasını, yere düşen, ölmüş ve okla vurulmuş vaziyette tasvir ederek göstermişlerdir. Tarafların başlarındaki komutanlar da karşı karşıya gelmişler ve Pers komutanı (**Şekil 10**) rakibini sakalından kendine doğru çekmiş ve sağ eliyle de karnına kamasıyla bastırmaktadır. Bu tasvir Akhamenid mühürlerinde sıklıkla karşılaşılan “savaşan kahraman Pers” olarak adlandırılır.³⁴

Bu frizde yer alan savaşın yapıldığı yer ve tarih bilinmese de, figürlerin sivri başlıkları gibi etnik bir simgeyi taşımaları İskitler ile Persler arasında yaşanan savaşları akla getirmektedir. İ.Ö. 519 ve İ.Ö. 513 yıllarında yaşanan Pers-İskit savaşlarının etkisi, dönemin sanat eserlerinde de izlenmekte, antik kaynaklarda bu tür tarihi olayları gösteren tahta üstüne boyanan tabloların varlığından söz edilmektedir. Muhtemelen bu savaş sahnesi de daha önce başka yerde işlenmiş bir konunun frizde yeniden ele alınmasıdır.³⁵

Mezar odasının kuzey duvarı ise sahnelerin izlenebilirliği bakımından en çok dikkat çeken taraftır. (**Şekil 11**) Bu duvarda üst üste yerleştirilen beş ayrı friz yer alır. En yukarıda yer alan friz üzerinde, başları kaybolduğu için sfenk ya da arslan

³⁴ Summerer ve Kienlin, s. 83.

³⁵ Summerer ve Kienlin, s. 83.

oldukları tam anlaşılmayan iki figür antitetik biçimde durmaktadır. Hemen altında yer alan kalas üzerindeki frizde, simetrik olarak karşı karşıya duran dört savaşçı yer almaktadır. Savaşçıların miğferlerinin bir bölümü görülürken, ellerindeki kalkan, mızrak ve kılıç kısmen ayırt edilebilmektedir. Yukarıya kalkan topuklar ve geriye hamle yapar vaziyetteki kollar figürlerin dans ettiği imajını uyandırmaktadırlar. Elleri tuttukları orak tipi kılıçlar Anadolu tipi silahlardır. Bu duvarda yer alan, dans ettiği düşünülen erkek figürleri Kızöldün Tümülüsü'nde ele geçen Polyksene lahdinin yas tutma sahnesindeki savaşçı figürleri ile benzetilmektedir.³⁶ (Şekil 12) Bu sahnenin cenaze ile ilişkilendirildiğinde bir çeşit dini ritüel olduğu düşünülebilir.

Diğer frizlere göre daha küçük ölçekte yapılan yukarıdan üçüncü friz üzerinde üç savaş arabası yer almaktadır. Arabaların önünde, arabalardan daha büyük olarak çizilen iki veya üç insan figürü görülmektedir. Sadece alt kısımları korunmuş olan bu figürlerin ellerinde sopaya benzer bir alet tutarlar ve öne doğru hamle yapmış vaziyettedirler. Figürler soldan sağa doğru yürümektedirler.

Kuzey duvarının en uzun kalası üzerindeki dördüncü frizde sağdan sola koşan altı tane kanatlı boğa yer almaktadır. Bu kanatlı boğalar oldukça detaylı bir biçimde renklendirilmişlerdir. Üç tane boğanın bedeni kırmızı renkte olup, üzerlerindeki ayrıntılar siyah ile belirtilmiştir. Diğer üç tane boğa ise siyah renkteki bedenler kırmızı kullanılarak detaylandırılmıştır. Ayrıca boğaların arkasında, başlarını geriye doğru çevirmiş büyük olasılıkla panter olan bir veya iki tane hayvan tasviri bulunmaktadır. Sahnenin sağ üst köşesine yerleştirilen iki kuş yere doğru uçarak sanki bir av sahnesini canlandırmaktadırlar. Bu frizde yer alan tasvirler Urartu metal kemerlerinde de görülmektedirler.³⁷

Mezara sonradan yapılan eklemeler için açılan bir niş yüzünden tahrip edilmiş olan beşinci ve en alttaki friz de sağda oturan bir insan ve sola doğru hamle yapan pantolonlu ve tunikli bir insan burada bir “huzura kabul” ya da “toplantı” sahnesinin işlendiğini düşündürmektedir. Mezara girişin bulunduğu güney duvarda

---

³⁶ Summerer ve Kienlin, s. 79.

³⁷ Summerer ve Kienlin, s. 79.

sadece söve kalası bulunmaktadır ve burada da kuzey duvarının en üst frizinde yer alan sahneye benzer antitetik bir çift hayvan yer almaktadır.

Gerek günlük yaşamdan gerekse cenaze kültüründen sahnelerin izlendiği bu mezar odası genel anlamda Anadolu-Pers sanatının etkisi altında kalınarak inşa edilmiş ve doğu kültüründe örneklerine rastladığımız unsurları içermektedir. Tümülüs üzerinde araştırma yapan H.Tahsin Uçankuş, tümülüsün inşa tekniği, ahşap mezar odasının yapım biçimi ve duvarlar üzerindeki resimleri dikkate alarak mezarı Geç Phrygia yani İ.Ö. 6. yüzyılın sonuna tarihlemektedir.³⁸ Mellink ise duvar resimlerinin incelenmesi ile bu tarihi İ.Ö. 6. yüzyılın ilk yarısı olarak vermektedir.³⁹

Tümülüs mezarın korunması amacıyla Afyon Arkeoloji Müzesi ile Latife Summère, Alexander von Kienlin, Erwin Emmerling ve Stefan Demeter tarafından oluşturulan bir ekip tarafından yapılan çalışmalar devam etmektedir.

2.2. Karaburun II Tümülüsü

Antalya- Elmalı yolu üzerindeki Karaburun II Tümülüsü Prof. Dr. Machteld Mellink ve Antalya Müzesi'nin çalışmaları ile günışığına çıkarılmıştır. Bölgedeki bir çok höyük gibi bu höyükte mezar soyguncuları tarafından oldukça zarar görmüştür.

Karaburun II Tümülüsü'nün içindeki mezar odası taş bloklarla inşa edilmiştir. (Şekil 13) Üçgen bir çatıya sahip olan bu mezar odasının girişi doğu yönündendir. Yan duvarlarının yüksekliği 1.95 metre, çatı ile birlikte mezarın tüm yüksekliği ise 2.66 metredir. Mezarın yan duvarları üzerine yerleştirilen yatay bir hatıl çatıyı desteklemektedir. Bu hatıl üzerine koyulan alınlık bloğu çatı ağırlığını her tarafa eşit olarak dağıtır. Bu Phrygia ahşap mezar geleneğinde yer alan hatıl unsurunun bir

---

³⁸ Uçankuş, s.358.

³⁹ Mellink, Machteld J. "Batı Anadolu Mezarlarındaki Freskler Hakkında Gelişme Problemi", **5. Kazı Sonuçları Toplantısı**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, İstanbul, 23-27 Mayıs 1983 (Kazı sonuçları), s.172.

benzeridir.⁴⁰ Bu taş hatılın hafifi çıkıntılı yüzeyi, mezarın iç yüzeyinde kapı girişinin üzerinde friz oluşturmaya imkan sağlamaktadır. Mezar odasının doğu ve batı duvarları üçgen bir alınlıkla çatıyı taşımaktadırlar. Bu üçgen alınlık üzerinde izlerine rastlanılan demir zıvana sistemi, Phrygia mimarisinin en önemli örneği olan Gordion'daki Midas mezarında da ahşap unsurlarla kullanılmıştır.⁴¹

Kireçtaşından yapılmış kline, mezar odasının batı duvarına bitleştirilmişti. Tek bir bloktan oluşan klinenin boyutları 2.10 x 1 metre'dir. (Şekil 14) Mezarın soyulması sırasında bu kline de oldukça zarar görmüştür. Kireçtaşı klinenin üst yüzeyi kırmızı ile boyanmıştır. Köşelerde antitetik biçimde duran on yapraklı palmetler süsleme motifi olarak kullanılmıştır. (Şekil 15) Klinenin yan cephesi mavi renkteki zemin üzerine hayvan figürleri ile süslenmiştir. Burada horoz, tavuk, köpek (Şekil 16) ve keklik (Şekil 17) yer almaktadır. Buradaki frizin yapılışı ana frizden farklı olarak daha resimseldir. Bu hayvan frizi Persepolis ya da Susa'da karşılaşılmayan bir konuyu ele alarak Doğu Yunan veya yerel bir resim stilini temsil etmektedir.⁴² Horoz tasviri Yunan mezar stellerinde adak hayvanı olarak sıklıkla görülse de köpek, horoz, keklik gibi hayvanların bir arada resmedildiği böyle bir frizin yerel bir sanat stiline ait olduğu düşünülebilir. Hayvanların kullanıldığı bunun gibi frizin bir benzerine Ksantos'da rastlamaktayız.⁴³ Harpy Anıtı üzerindeki bir sahnede tasvir edilen horoz figürü, Karaburun'da da kline üzerindeki tasvirlerde yer almaktadır. (Şekil 18)

Mezar odasının üç duvarı birbirinin devamı gibi işlenmiş tek bir friz ile süslenmiştir. Klinenin konulduğu batı duvarında yer alan üçgen bölge içerisinde büyük olasılıkla mezar sahibini temsil eden sakallı bir erkek figürünün yer aldığı ziyafet sahnesi tasvir edilmiştir.⁴⁴ (Şekil 19) Bir kline üzerine uzanmış bir vaziyette çizilen bu figürün önünde hizmetçileri ve arkasında muhtemelen karısı olan bir kadın figürü görülmektedir. Bu sahne ayrıntı bakımından oldukça zengindir. Sahnenin baş

⁴⁰ Mellink Machteld J. "Excavations at Karataş- Semayük and Elmalı, Lycia, 1970", **American Journal of Archaeology**, Sayı: 75, No: 3, 1971 (A.J.A. 1971), s. 253.

⁴¹ Mellink, A.J.A. 1971, s. 25.

⁴² Mellink, Machteld J. "Excavations at Karataş- Semayük and Elmalı, Lycia, 1973", **American Journal of Archaeology**, Sayı: 78, No: 4, 1974 (A.J.A. 1974), s. 358.

⁴³ Mellink, A.J.A. 1974 s. 358.

⁴⁴ Mellink, A.J.A. 1971, s. 252.

kahramanı erkek figürünün üzerinde kolları ve boyunu gevşek bir tunik bulunmaktadır. (**Şekil 20**) Bu tuniğin kolları ve yaka kısmında kırmızı kontur çizgileri ile yapılmış çiçek rozetleri vardır. Bunun üzerine sağ omzu içine almayacak biçimde bir himation giymiştir. Bu himation yeşil renkte olup kırmızı ve mavi renkteki bordur ile süslenmiştir. Figürün püsküllü siyah sakalı ve omuza kadar inen saçları vardır. Başının üzerinde mavi-kırmızı damalı bir taç taşımaktadır. Aynı zamanda figürün üzerinde küpe ve bilezik gibi mücevherlerde resmedilmiştir. Oturduğu kline üzerinde bir döşek ve nakışla işlenmiş bir görüntü veren yastıklar bulunmaktadır. Figür sol koluyla bu yastıklara yaslanmaktadır. Sol elinin parmaklarıyla yivli bir phiale tutarken sağ eliyle karşısındaki hizmetçisine doğru bir el işareti yapmaktadır. Bu el işaretinin benzerine İ.Ö. 520 yılına tarihlenen bir Etrüsk mezarı olan Tomba della Leonessa'de ki duvar resimlerinde rastlamaktayız. (**Şekil 21**).

Bu ana figürün karşısındaki iki figür (hizmetliler), vücutlarını sıkıca saran, uzun kollu bir elbise giymişlerdir. (**Şekil 22**) Bellerindeki düğümlü kemerlerin ve elbiselerin renkleri birbirleriyle zıt durumdadır. Klineye uzanan ana figüre yakın olan figür üzerinde beyaz bir elbise ve kırmızı bir kemer vardır. Siyah bukleli saçları olan bu figürün yüzünde sakal yoktur. Sağ kolunun üzerinde bir havlu sarkmakta ve diğer eliyle de bir yelpaze tutmaktadır. İkinci figürün başı, bulunduğu yerdeki sıvanın düşmesi yüzünden görülememektedir. Figür kıymetli metal kaplar taşımaktadır. Sağ elinde iki kulplu ve kulplarının üzerinde grifon figürü olan bir kadeh (**Şekil 23**), diğer elinde phiale ve kepçe görülmektedir. Kepçe figürün küçük parmağına takılmış bir biçimde gösterilmiştir.

Sakallı ana figürü arkasındaki kadın büyük olasılıkla onun karısıdır.⁴⁵ (**Şekil 24**) Ancak oldukça zarar görmüştür. Sadece yüzünden aşağısı, vücudunun bir bölümü ve kolları izlenebilmektedir. Figür kırmızı chiton ve mavi himation giymektedir. Bir elinde mor noktalı bir kurdele taşırken (**Şekil 25**), diğer elinde alabastron tutmaktadır. Ancak bu iki elinde, sol el izlenimi vermesi burada bir başka

---

⁴⁵ Mellink, A.J.A. 1971, s. 252.

kadın figürünün olması olasılığını akla getirmektedir.⁴⁶ Ölünün öbür dünyaya mutlu bir biçimde gittiğini düşündüren bu ziyafet sahnesinin benzerlerine, dönemin diğer mezarlarından olan ve Lydia-Pers özelliği gösteren Uşak-Güre, Harta ve Manisa-Kırkağaç tümülüslerinin mezar odası duvarlarında da rastlamaktayız. Ancak bu duvarlara ait buluntular oldukça az sayıdadır.

Batı duvarından kuzey duvarına geçerken ilk karşımıza çıkan figür kırmızı uzun elbisesi ile gene bir hizmetli figürüdür. Elinde kırmızı-beyaz-mavi renklerinde, baklava desenli, dikdörtgen bir yelpaze tutmaktadır. Hemen önündeki figür de elinde alabastron taşımaktadır. Buradaki hizmetliler Persepolis Dareios Sarayı'nın koridor kabartmalarında yer alan figürlerle benzerlik içermektedir. Bu dingin sahnenin bitiminde hareketli bir sahne başlamaktadır. Mezarın kuzey duvarı epey zarar görmüştür ve buradaki sahnenin okunması oldukça güç olmuştur. (Şekil 26-27) Bir savaş sahnesi işlendiği bu duvarda birinci savaşçı kısa mavi tunik giyen bir asker ile uzun kırmızı bir şapka giyen yaralı bir asker arasındadır. Kazanan tarafı temsil eden savaşçı kırmızı ayakkabı, beyaz tozluk ve kırmızı bir dizbağı takmış ve sol tarafında bir kama durmaktadır. Batı duvardaki ana sahnede görülen erkek figür uzun sakalı ile burada da at sırtında işlenmiştir ve atını dörtlüye düşman üstüne sürmektedir. Üzerinde mor uzun kollu bir giysi ve pantolon vardır. Atının vücudu siyah ile boyanmıştır. Yeleleri ve kuyruğunda mavi, geminde kırmızı renk kullanılmıştır. Dikdörtgen eyer şeklindeki parça atın sırtına bir ip ile bağlanmıştır. Atın altında yatan miğferli asker figürü büyük olasılıkla düşmanın komutanıdır ve miğferden anlaşıldığına göre Yunanlıları temsil etmektedir. Gövdesinde ve baldırında zırh vardır. Diğer bir savaşçı ise kırmızı ayakkabılı bir asker ile yalın ayak bir başka düşman asker arasında durmaktadır. Bu savaş sahnesinde askerler, Anadolu ve yarı-Yunan tarzı bir görünüme sahiptirler ancak tozlukları ve dizbağları bölgesel bir özellik göstermektedir. Alçı üzerindeki büyük bir açılma yüzünden sahne daha ayrıntılı bir biçimde görülememektedir.

Bu duvarda betimlenen savaş sahnesinin benzerlerine Nereid Anıtı'nda da rastlamaktayız. Bu anıt üzerinde Büyük Podyum, Küçük Podyum, Batı alınlık ve

---

⁴⁶ Mellink, A.J.A. 1971, s. 252.

arşitrav kuzey frizde ele alınan bu konulardan Küçük Podyum'daki hariç diğer hepsi Pers – Yunan savaşını konu almıştır. Küçük Podyum'da ise bir şehrin kuşatılması ile ele geçirilmesi arasındaki evreler betimlenmiştir. Elmalı'da bulunan Yalnızadam stelinin A yüzündeki betimleme (**Şekil 28**), bu mezarda merkez savaşçı betimlemesi (**Şekil 29**) ile aynıdır. Burada bir Pers süvarisi ve atının altında yerde çıplak olarak yatan bir asker tasvir edilmiştir. Böyle bir sahne ile elbetteki Pers süvarisinin üstünlüğünü gösterilmesi amaçlamıştır.

Bu tür savaş sahnelerinin Arkaik dönemden itibaren mezar ile ilişkilendirilen yapılarda kullanılması ile kuşkusuz ölen kişinin kahramanlıklarını vurgulamak için istenmiştir.

Kuzey duvardaki bu canlı ve hareketli sahnenin ardından tam karşısında yer alan güney duvarında ise daha dingin bir konu resmedilmiştir. (**Şekil 30**) Burada bir ekphora sahnesi söz konusudur. Sahnenin renkleri ve figürlerin dış hat çizgileri oldukça belirsizdir. Duvara bakıldığında sağdan sola doğru ilerleyen bir kortej görülür. Bu kortejin önünde iki(?) atın çektiği tekerlekli bir taht ve bu tahtın üzerinde sakallı bir figür oturur vaziyette görülmektedir. (**Şekil 31**) Tahtta oturan bu kişinin mor bir pelerini ve başında uçları uzun olan bir şapkası bulunmaktadır. Bu sahnede görülen erkek figürünün duruşu , Persepolis Kuzey Apadana'daki merdivenlerde yer alan bir kabartma (**Şekil 32**) ile hemen hemen aynı özellikler göstermektedir.⁴⁷ Bu tahtın hemen arkasında onları takip eden iki hizmetçi bulunmaktadır. (**Şekil 33**) Uzun kollu giysileri, bellerinde düğüm atılmış kemerleri ve uçları aşağıya sarkan şapkaları vardır. En arkada ise gene iki atın çektiği iki tekerlekli bir araba üzerinde üstü kubbe şeklinde kapalı sandık benzeri bir yük vardır. Bu sahne ile ilgili olarak söz konusu arabanın mezara konulacak hediyelerin taşındığı bir araba olabileceği ya da mezar sahibine ait bir yük taşıma aracı olabileceği düşüncesi üstünde durulmaktadır.⁴⁸ Buna benzer ekphora tasvirlerine, yakın bölgelerde Çeçtepe kabartmasında ve Ksantos G Heroon'da rastlamaktayız.

⁴⁷ Mellink, A.J.A. 1974 s. 357.

⁴⁸ Ateşlier, Suat, "Pers Ölü Gömme Geleneğinde Cenaze Harmamaksa'ları" **Olba**, Sayı: 5, 2002, s. 78.

Frizlerindeki konular ve figürlerin taşıdığı etnik özellikler ile Pers etkisi altında yapıldığı açık olan bu tümülüsün doğusunda ele geçen 5x1,5x 0,60 boyutlarındaki taş fragman üst yüzeyinin panellere ayrılmış görüntüsü ile Anadolu'da ele geçen sahte kapılara benzemektedir.⁴⁹ Bunun örneklerine Phokaia, Sardes ve İkiztepe Tümülüsü'nde de rastladığımız.⁵⁰

Bu tümülüs için, burada çalışma yapan Mellink tarafından dile getirilen tarih İ.Ö. 470 civarlarıdır. Bunun sebebi olarak da Perslerin buradaki etkinliklerini göz önüne almakta ve bu tümülüsün hemen yanında yer alan Karaburun I tümülüsünde ele geçen lahitin tarihlendirilmesini kullanmaktadır.⁵¹ Harpagos'un Ksantos'u fethinden sonra neredeyse bütün Lykia Pers kontrolü altına girdi. İ.Ö. 545 yılına rastlayan bu olay ve Karaburun I tümülüsünde ele geçen lahidin ait olduğu dönem düşünüldüğünde, olabilecek muhtemel tarih de İ.Ö. 470 olarak belirlenmiştir

2.3. Kızılbel Tümülüsü

Elmalı – Yuva Köyü yolu üzerinde yer alan bu tümülüs kireçtaşı bloklardan oluşmuş bir mezar odasına sahiptir. (**Şekil 34**) Günümüze gelene kadar bir çok kere talan edilen mezar odasının duvarlarındaki frizlerin ancak bir bölümü koruna gelmiştir. Buradaki arkeolojik çalışmalar da Karaburun II örneğinde olduğu gibi Mellink ve Antalya Müzesi tarafından gerçekleştirilmiştir.

Üçgen bir çatı ile üstü örtülen bu mezarın girişi güney taraftan gerçekleşir. Mezar odasında yer alan frizlerin yerleşimi Karaburun II tümülüsü ile değişiklik gösterir. Burada duvarlarda bir taneden fazla friz işlenmiştir. Aşağıdan yukarıya doğru frizlerin boyutları artmaktadır. Özellikle Kuzey duvarında, alınlık bölümünden başlayarak beş friz izlenebilmektedir. Bu frizler birbirlerinden burma şeklinde

⁴⁹ Mitchell, S. ve A. McNicholl. "Archaeology in Western and Southern Asia Minor 1971-1978", **Arcaeological Reports** 1978-1979 s. 86.

⁵⁰ Cahill, Nicholas. "Taş Kule: A Persian Period Tomb near Phokaia", **American Journal of Archaeology**, Sayı: 92, No:4, s. 496.

⁵¹ Mellink, A.J.A. 1971 s. 254.

dolandırılmış şeritlerle ayrılmaktadırlar. Bu şeritler kuzey duvarında mavi ve beyaz iken doğu duvarında kırmızı ve beyazdır.

Kızılbel mezar duvarlarını boyayan ressam, renklerin çeşitliliği bakımından oldukça cömert davranmıştır. İ.Ö. 525’de kullanılan Doğu Yunan stiline örnek olabilecek bu boyamalarda, dış konturların siyah ile sınırlandırıldığı figürler mavi, kırmızı, beyaz, siyah ve bunların birçok farklı tonları ile boyanmıştır.⁵²

Frizlerin yükseklikleri kimi kez duvardan duvara taşınsa da konular birbirini takip etmezler. En büyük frizler güney ve batı tarafında görülmektedir. Kuzeyde yer alan çok sayıdaki friz ise tam olarak okunamamaktadır.

Güney duvarının batı kapı girişinde yer alan sahne, tümülüse ait tek mitolojik sahne olarak değer kazanmaktadır.⁵³ Medusa’nın başının kesilmesi ve Chrysaor ile Pegasos’un doğumlarının konu edildiği bu frizin devamında, kapı üst lentosunda av sahnesi işlenmiştir. Burada, frize karşıdan bakıldığında sola doğru koşan kısa tunikli adamlar yer almaktadır. (**Şekil 35**) Bu adamlar av sahnesinin başlangıcını oluşturmaktadırlar. Av sahnesinde, boğaya saldıran bir arslanı omzundan yaralayan üç okçu görülmektedir. (**Şekil 36**) Okçuların kostümleri oldukça desenli ve renk skalası bakımından zengin işlenmiştir. Bu okçuların hemen üstünde görülen çıplak iki erkek figürünün, ayaklarının duruşları sebebiyle bir güreş sahnesine ait oldukları düşünülmektedir.⁵⁴ Ancak sahnede anlatılan konu, frizin tam görünememesi sebebiyle anlaşılammamaktadır. Bu duvar üzerinde yer alan bir diğer sahne ise tam okunamaz ama bazı figürler belirgindir. Burada atı tutan bir adam ve ondan sonra büyük bir pelerin içinde, sola hamle yapmış, geniş gövdeli bir başka adam izlenmektedir. Bu figüründe arkasından da ayakta duran iki küçük insan figürü gelmektedir. Sahneyle ilgili daha fazla bir bilgiye ulaşılamamaktadır.

Batı duvarı üzerindeki betimleme, mezar ve burada yatan kişi ile ilişkilidir. Bu frizin sol tarafında bir savaşçının ayrılışı (**Şekil 37**), sağ tarafında ise ziyafet

⁵² Mitchell ve McNicholl , s. 59.

⁵³ Çevik, Nevzat. **Taşların İzinde Likya**, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2002, s. 138.

⁵⁴ Mellink, Machteld J. ve Lawrence Angel. “Excavations at Karataş- Semayük and Elmalı, Lycia,1972”, **American Journal of Archaeology**, Sayı: 77, No: 3, 1973 (A.J.A. 1973), s. 302.

yemeği sahnesi işlenmiştir. Ayrılış yani veda sahnesinde arabacı tarafından hazır tutulan bir araba ve bu arabanın üzerinde görülen savaşçı muhtemelen mezarda yatan kişiyi temsil eder. Savaşçının üzerine beyaz bir beden zırhı giymiştir ve bu zırhın üzerinde siyah kontur ile oluşturulan rozet, palmet yaprakları ve meandr deseni vardır. (**Şekil 38**) Başındaki kaskın tepesindeki tüyler açık mavi- yeşil renkte yapılmıştır. At arabasının önünde yere çömelmiş iki figür görülmektedir. Bu yere çömelmiş vaziyetteki figürlerin el jestleri Tarquinia'daki Augurs Mezarı duvar resimlerindeki figürlerle benzerlik göstermektedir. At arabasının üzerinde ise elinde lotus çiçeği tutan, sade basit kanatlara sahip olan bir figür görülmektedir. Bu yaratık muhtemelen ölünün ruhunu taşıyan bir melek olarak betimlenmiştir. Kızılbel'deki en iyi görülebilen örneklerden bir tanesi olan savaşçının at arabasıyla ayrılış sahnesindeki, at arabası üzerindeki savaşçı figürü giyiniş ve işleniş bakımından Yunan üslubunun yanı sıra yerel olarak Lykia etkilerini de göstermektedir.⁵⁵

Batı duvarının sağ tarafında işlenen cenaze yemeği sahnesi çok iyi okunamasa da, kanep ve masa görülebilmektedir. Masanın altında bir köpek figürü yer almaktadır. Karaburun II tümülüsünde de görülen bu cenaze yemeği sahneleri birçok Yunan vazosunun yanı sıra Etrüsk mezar duvarlarının da sevilen bir konusudur. İ.Ö. 470 yılına tarihlenen, Tarquinia'daki Tomba dei Leopardi duvar resimlerinde oldukça kalabalık bir cenaze yemeği sahnesi işlenmiştir. (**Şekil 39**)

Beş tane frizin ye aldığı kuzey duvarında ise ilk frizin konusu bir gemi yolculuğudur. (**Şekil 40**) Önde gelen, sakallı kişi şemsiye altında otururken geminin tayfası dalgalı sularda kürek çekmektedir. (**Şekil 41**) İkinci olarak az korunmuş durumda olan tören alayının yer aldığı friz gelmektedir. Burada İonik kostümleri içindeki, saçları kabarık bayan figürler yer almaktadır.⁵⁶ Bu frizin ardından mavi şerit ile sınırlandırılmış boş bir friz gelmektedir. Bu boş frizin hemen üstünde kırmızı taban çizgisi üzerinde oturur vaziyette çizilmiş, büyük ihtimale yerel bir yönetici veya ileri gelen bir kişinin önünde diz çöken hizmetkarlıları ve koruyucuları görülmektedir. Beşinci friz ise bu duvarın iç sövesini oluşturmaktadır. İki blok üzerinde oluşturulan bu friz ince kırmızı zemin çizgisi üzerine atlıların yer aldığı bir

⁵⁵ Tekin, s. 69.

⁵⁶ Mellink A.J.A.1971, s. 248.

geçit töreni kfilesi konu olarak işlenmiştir. Bu geçite katılan atlılardan üç tanesi sol blok üzerinde azda olsa korunurken, iki tanesine ait izler zorlukla seçilebilmektedir. Frizin tam olarak incelenmesiyle burada yer alan atlı sayısının yedi olabileceği düşünülmektedir. Atların üzerlerindeki adamlar ileriye doğru bakmaktadırlar. (**Şekil 42**) İlk binici oldukça iyi korunduğu için üzerindeki giysilerde iyi derecede seçilebilmektedir. Bu süvarinin giysileri Akhamenid ve İskit modasına uymaktadır.

Doğu duvarı üzerinde yer alan frizlerden en okunulabilir olanı bataklıkta geçen yabancı domuz avı sahnesidir. Bu sahnede görülen iki genç avcı muhtemelen Elmalı gölü civarlarında avlanıyorlardı.⁵⁷ Ancak bu sahnenin bir başka okunuşu da Nevzat Çevik'ten gelmektedir. Balık avı sahnesi olarak adlandırılan bu sahnede bir avcı sırtla sandalı gezdirirken, diğeri zıpkınla balık avlamaktadır.⁵⁸ İ.Ö. 9. yüzyılda örneklerine Asur saraylarında rastlanılan av tasvirleri, İ.Ö. 7. yüzyılda Til Barsib'de ele geçen kabartma üzerindeki "kralın avlanma sahnesi"nden de anlaşılacağı gibi, Pers gelenek ve göreneklerini yansıtan bir konudur. Bu frizin üstünde sağ tarafta geçit töreni görülmektedir. Buradaki askerler kalkanları ve atları ile beraber resmedilmişlerdir. Bu frizin üst kısmındaki bordur, beyaz rozetler ve kırmızı bant ile süslenmiştir.

Tümülüs duvarlarında işlenen konular genel anlamda Güneybatı Anadolu ve Lykia'da görülen yerel dini ritüellere benzemektedir.⁵⁹ Frizler üzerinde yer alan erkek figürlerinin belirli bir hiyerarşi ile dizilmiş olmaları bunun cenaze ritüelleri ile ilgili önemli bir kural olduğunu düşündürmektedir. Mezar duvarları içerisinde ilahi bir tasvir olarak görülebilecek figürlerden bir tanesi, batı duvarında yer alan ruhun göç etmesini temsil ettiğini düşündüğümüz, kanatlı uçan figürdür. Bu figürün bir benzerini Harpy Anıtı üzerinde görmekteyiz. Burada aynı vücut şekline sahip olan figür kucağında bir bebek taşımakta ve belki de bölgesel ortak bir dini inancı göstermektedir.(**Şekil 43**)

---

⁵⁷ Mellink, A.J.A. 1971, s. 248.

⁵⁸ Çevik, s. 138.

⁵⁹ Mellink, A.J.A. 1971, s. 248.

Kızılbel mezar resimlerinde stil, Doğu Yunan sanatı ile Anadolu'daki yerel sanat anlayışının birlikte kullanılmasıyla ortaya çıkmıştır. Savaşçıların üzerilerindeki kostümler ve kullandıkları silahlar hem Yunan hem de yerel özellikler taşımaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BATI ANADOLU'DA PERSLERE AİT PİRAMİDAL MEZAR ÖRNEKLERİ

3.1. Phokaia Mezar Anıtı

Anadolu'da uzun bir dönem egemenlik kuran Perslilerin, bir Yunan kenti olan Phokaia'ya da yaptırmış olduğu bu mezar, günümüzde Eski Foça'nın 7 kilometre doğusunda, Herodotos'ta da bahsedilen Phokaia ile Sardes arasındaki yolun hemen yanında bulunmaktadır.⁶⁰ Antik dönemde, Phokaia limanından Hermos Nehri'ne giden en kısa ve kullanışlı yol da bu anıtın hemen yanından geçmektedir.⁶¹

Antik yazar Ksenophon'un anlatımlarında, Sardes savaşından hemen sonra Lydialılar'a karşı birlikte savaştığı Susa Kralı Abradatas'ın ve onun bu ölümünün ardından intihar eden güzel karısı Panthea adına, Büyük Kral Kyros tarafından inşa edilmiş bir mezarın varlığından söz edilmektedir.⁶² Ksenophon'a göre, bu anıt mezarda adakların yapıldığı bir sunak bulunmakta ve bu sunakta sığır, at ve koyun sürüleri adanmaktaydı. Anıt, Mazares'in Priene'yi ele geçirmesinin ardından hastalanıp ölmesi üzerine yerine geçen Med soylu Harpagos'un Phokaia'yı kuşatması ile bölgede artan Pers etkisinin mimarideki en önemli kanıtıdır. Anıt daha sonraki bölümlerde değinilecek bir çok özelliği ile Pers Kralı Kyros'un Pasargadai'deki mezar anıtı ile büyük benzerlikler göstermektedir.

Anıt, bağımsız bir kaya kütesinin şekillendirilmesiyle meydana getirilmiştir. (Şekil 44-45) Genel görünümüyle iki kısma ayrılır. Dikdörtgen olan alt taban ve bunu üzerinde basamaklarla yükselen piramidal kısım.

Dikdörtgen taban 8.8 x 6.2 metre genişliğinde ve 2.7 metre yüksekliğindedir.⁶³ Bu ana gövde anıtın alt bölümüdür. Alt bölümden üsteki

---

⁶⁰ Herodotos, II 106

⁶¹ Cahill, s. 481

⁶² Özyiğit, Ömer. "2001 Yılı Phokaia Kazı, Restorasyon ve Çevre Düzenleme Çalışmaları", **İzmir Kent Kültür Dergisi**, Sayı: 5, 2002, s. 185.

⁶³ Cahill, s. 483.

piramidal yapıya geçiş 35-42 cm lik dört basamakla gerçekleşmiştir. Bu basamaklardan üçü, sahte kapının bulunduğu ön cephede yüzeyle birleşerek bu özelliklerini kaybetmişlerdir. (**Şekil 46**)

Alt bölümden gelen basamakların bitimi ile kübik üst yapı başlamaktadır. Alt bölümün kapladığı 8.81 metrelik alanın, kübik kütledeki alanı 2.90 metreye inmektedir. Bu kütledeki yüksekliği 1.9 metredir. Zeminden itibaren gittikçe küçülen anıt, bu kübik kütledeki yükselen üç basamak ile piramidal özelliğini kazanmaktadır. Anıtın yerden yüksekliği bu basamaklar ile 7.38 metreye ulaşmaktadır.

Anıtın ana gövdesi üzerinde biri gerçek diğeri sahte olmak üzere iki kapı bulunmaktadır. Mezarın içine girişi sağlayan gerçek kapı batıdadır. Bu kapı ile girilen koridor, önce bir giriş odasına ardından da mezar odasına açılmaktadır. Öndeki giriş odasının uzunluğu 2.7 metre, genişliği 1.6 metre ve yüksekliği 1.8 metredir. Asıl mezar odası ise 3.5 x 3 metre boyutlarında ve 2 metre yüksekliğindedir.⁶⁴ Bu odanın güney duvarının önünde ana tabana açılmış olan 207 x 94 cm boyutlarındaki oyuk, mezarın yerleştirildiği alandır. (**Şekil 47**)

Anıtın kuzeyinde yer alan ve cephe duvarına gömülü bir lento görünümü vermekte olan sahte kapı, üzerinde yer alan süslemeler işlenişleri bakımından Lydia ve İonia etkileri göstermektedir.⁶⁵ Kapı üzerinde, şeritlerle dört panele bölünmüş motif işlenmiştir. (**Şekil 48**) Daha erken örnekleri Daskyleion'da ve Sardes'de steller üzerinde görülmekte olan bu sahte kapı genellikle Roma döneminde başta Phrygia olmak üzere Anadolu topraklarında cenaze motifi olarak kullanılmaktadır.⁶⁶ Daskyleion'da ele geçen bir stel üzerindeki sahnede rahibin önünde ayin yaptığı mimari yapı, sahte kapı tipolojisine çok benzemektedir. Ancak bu stel üzerindeki bu mimari yapının bir sahte kapı olarak mı yoksa gerçek bir giriş kapısı olarak mı kullanıldığı bilinmemektedir.

---

⁶⁴ Özyiğit, Suzan, **Foça – Phokaia**, Arkadaş Yayınları, 1998, s. 63.

⁶⁵ Ö. Özyiğit, s. 184.

⁶⁶ Cahill, s. 495.

İ. Ö. geç altıncı yüzyıl ya da beşinci yüzyıl içerisine tarihlenebilecek sahte kapı figürlerine Anadolu'daki iki tümülüs mezarda görülmektedir. Bunlar Lydia bölgesindeki İkiztepe Tümülüsü (**Şekil 49**) ve Lykia bölgesindeki Karaburun Tümülüsü'dür.⁶⁷ Karaburun Tümülüsü'nde sonradan yıkıldığı anlaşılan bu kapıya ait parçalar mezarın çevresinde doğal ölçülerinde bir aslana ait parçalarla bir arada ele geçmiştir. Sardes nekropolünden ele geçen bir stel ise muhtemelen daha geç bir döneme aittir. Yapılan çalışmalarda Pre-Hellenistik döneme tarihlendirilen bu stel üzerinde, Phokaia sahte kapısında görülen dörde bölünmüş panel motifi yer almaktadır.⁶⁸ Sahte kapıların mezarlarda kullanılması ile akla gelebilecek sembolik görevi yaşanan dünya ile ölümlerin dünyası arasında bir geçit oluşturmaktadır.

Bu anıtın bir başka süsleme ögesi, sahte kapının üzerindeki lentoda kyma reversa ve onun da üzerinde de ucu yukarıya doğru dönük bir bitiş fragmanıdır. (**Şekil 50**) Bunu bir benzerine Kyros'un Mezarı'nda da rastlamaktayız. (**Şekil 51**). Phokaia'da sahte kapı üzerinde, Kyros mezarında ise giriş kapısı üzerinde yer alan bu profil, mimaride pek rastlanılmayan bir biçimde yukarıya doğru kalkık bir bitiş fragmanı ile son bulmaktadır. Aynı şekilde Kyros mezarında da görülen bu profil ve bitiş fragmanı, Phokaia'da daha ilkel bir izlenim vermektedir.

Sahte kapı önünde ortada büyük boyutta ve anıtın tepesindeki ilk basamağın ortasında daha küçük boyutta birer çukur vardır. Bu çukurların Pers dininde yani Zerdüştlükte dinsel işlevi olduğu düşünülür ateş yakma çukurları olduğu söylenmektedir.⁶⁹ Bu ayinlerde, kuru odun parçaları üzerine yağ dökülerek ateş yakılırdı. Üflenmeden büyümesi sağlanan ateşin önünde görevli rahip dururdu. Elinde çubuklardan yapılmış bir demet olurdu ve tiara adı verilen bir başlık giyerlerdi. Bu başlıkların yanlardan sarkan kısmın ağzı da örttüğü Daskyleion'da ele geçen mezar stelleri üzerinde görülebilmektedir. (**Şekil 52-53**)

Bu döneme ait ateş sunağı örneklerine Lykia'da Limyra'da ve Cappadocia'da Bünyan'da rastlamaktayız. Ateş çukurlarının Akhamenid toprakları üzerinde bir

---

⁶⁷ Cahill, s. 496.

⁶⁸ Cahill, s. 497.

⁶⁹ Ö. Özyiğit, s. 184.

benzerine Batı Zagros'taki Ravansar mezarında rastlamaktayız. Buradaki mezarın ön yüzünde kurban sahnesinin tasvir edildiği bir kabartma da yer almaktadır.⁷⁰ Anıtın arka tarafında olması gerektiğine inanılan sunak ile birlikte bu ateş çukurları değerlendirildiğinde buraların bir tapınak gibi, mezar sahibini onurlandırmak veya ilahlaştırmak gibi bir amaçla yapıldığını düşünebiliriz.

Anıtın arkasında, podyuma bitişik düzenlenen tören alanı üzerinde tahrip edilmiş bir sunağa ait izler vardır. Ayrıca sunağın yanında yapılan kazılarda, bu sunağa ait olması gereken M.Ö. 6. yüzyıl stilini gösteren bir volüt parçası ele geçmiştir. Bu stele ait izler sunağa bakan cephede izlenmektedir. Prof. Dr. Ömer Özyiğit bu stel üzerinde, mezarda yatan kişinin ismi olduğu olasılığını dile getirmektedir.⁷¹

Phokaia mezar anıtı Pasargad'taki Kyros mezarı anıtı ile mimari düzen yönünden de benzerlik göstermektedir. Kyros'un mezarında, zeminden itibaren yukarıya doğru altı basamak ile daralan alt yapısı üzerinde yer alan kübik oda, üçgen bir çatı ile örtülmüştür. (Şekil 54-55) Bu üçgen alınlıklı oda, bölgedeki eski ahşap ev mimarisini andırmaktadır.⁷² Yüksek bir podyumun bitimiyle basamakların başladığı Phokaia anıtında ise bu basamakların taşıdığı kübik üst yapı yine basamaklarla gittikçe daralmakta ve bu basamaklar piramidal çatıyı oluşturmaktadır. Tek bir kaya kütesinin yontulması ile oluşturulan Phokaia mezarının aksine Kyros mezarı kireçtaşı bloklarından oluşturulmuştur. Harcın kullanılmadığı bu yapıda, yapıyı sağlamlaştırmak amacıyla kırlangıç kuyruğu tarzında kurşun kenetler kullanılmıştır.⁷³

Anıtın tarihi ile ilgili dört önemli araştırma yapılmıştır. Bunlarda ilki bu mezar üzerinde ilk ayrıntılı çalışmayı gerçekleştiren G.Weber'e aittir. Weber, bu anıtı Phryg mezarları ile karşılaştırır. Ekrem Akurgal Lydia, Lykia, Phrygia ve Akhamenid Pers anıtları ile karşılaştırır ve İ.Ö. 5. yüzyıl sonu ile İ.Ö. 4. yüzyıl

---

⁷⁰ Cahill, s. 494.

⁷¹ Ö. Özyiğit, s: 185

⁷² Stronach, David. "Excavations at Pasargadae: Second Preliminary Report" *İran*, Sayı: 2, 1964, s. 24.

⁷³ Stronach, s. 27.

başına tarihlendir.⁷⁴ 1988 yılında, anıt üzerinde oldukça kapsamlı bir araştırma gerçekleştiren Nicholas Cahill'in verdiği tarih ise İ.Ö. 6. yüzyılın sonudur. Ancak anıt üzerindeki en güncel çalışmaları ve restorasyonu gerçekleştiren Prof. Dr. Ömer Özyiğit tarafından bu mezarın, İran'daki örneklerinin prototipi olduğunu ifade edilmektedir.⁷⁵ Çünkü sahte kapı üzerinde yer alan profil, İ.Ö. 530 yıllarına tarihlenen Kyros mezarındaki bu mimari fragmanından daha ilkel görünmektedir. Böylece Phokaia Anıt Mezarı için söylenebilecek tarih Kyros mezarından 10-20 yıl daha erken olmalıdır.

3.2. Sardes Piramidal Mezarı

Gediz vadisinde yer alan Sardes, Hititler döneminde başlayarak bölgede önemli bir geçit görevini görmektedir. Pers anayurdundaki Susa şehrinden başlayan Kral yolunun batı ucu burada sona ermekteydi. Lidya dönemine ait birçok tümülüs mezara ev sahipliği yapan Sardes ve çevresi, İ.Ö. 547 yılında Persler tarafından kontrol altına alındı.⁷⁶ Bahsedeceğimiz mezar büyük olasılıkla bu dönemler içerisinde yapılmış olmalıdır. Ancak aşağıda da değineceğimiz gibi günümüze kadar sağlam vaziyette ulaşan parçalar mezarın çok küçük bir bölümünü oluşturmaktadır.

Akropolis tepesinin batı yamacında yer alan bu anıttan günümüze kalan sadece alt kaidesi ve üzerindeki 4 basamağıdır. (**Şekil 56-57**)

Anıtın tepe üzerinde güvenli bir şekilde durabilmesi için, yamaç dik bir biçimde içeriye doğru girinti verecek biçimde kesilmiş ve alt kaide buraya sağlam bir vaziyette oturturulmuştur. Kaide üzerinde yükselen kireç taşı basamakların korunabilmiş yükseklikleri 1.30 cm'dir.⁷⁷ Basamaklar üzerinde görülen duvarcılık tekniği kayda değer bir biçimde özgünlük göstermektedir. Kenarlarda dikey olarak

---

⁷⁴ S. Özyiğit, s. 64.

⁷⁵ Ö. Özyiğit, s. 184.

⁷⁶ Ramage, Andrew ve Nancy H. Ramage. **Sardis: Yirmi-beş Yıllık Kazılar ve Bulguları**, çev. Fikret Yegül, Emel Erten, 1986, s. 12.

⁷⁷ Hanfmann, George M.A. "The Fourth Campaign at Sardis (1961)", **Bulletin of the American Schools of Oriental Research**, No: 166, 1962, s. 28.

işlenen bant profili Daskyleion'daki Pers yapılarında da görülmektedir.⁷⁸ Bu teknik anıtın Pers mimarisi etkisi altında yapıldığını ispatlamaktadır. (Şekil 58)

3.3. Karia Satrapı Mausolos'un Mezar Anıtı (Mausoleion)

İncelediğimiz dönemde Batı Anadolu bölgesinde genel olarak üç tür mezar örneklerine rastlamaktaydık. Bunlardan ilki, özellikle Lydia'da karşımıza çıkan etrafı taşlarla sınırlanmış yığma toprak yani tümülüs mezarlardır. İkinci olarak Lykia ve Phrygia bölgelerinde örneklerine rastlanılan kesme kaya mezarlardır. Üçüncü ve bu anıtı da içine alacak olan mezar türü ise bağımsız olarak yapılan, yüksek podyuma sahip anıtsal mezar yapılarıdır.

Halikarnassos, Karia'da Dor Heksapoli'si'ne üye olan en güçlü ve en büyük kentlerden birisiydi.⁷⁹ Aynı zamanda Herodotos'un doğum yeri olan bu kent, Pers yönetimi altına girdiğinde bile daha önce yaşadığı Yunan gelenek ve göreneklerini unutmadan, hem bir Pers satraplık kenti, hem de batıdaki örneklerini aratmayacak düzeyde Yunan karakterli mimariye sahip batılı bir kent olarak anılmıştır.

Halikarnassos'da bulunan Mausoleion, İ.Ö. 377 ile 353 yılları arasında Persler tarafından Karia satrap'ı olarak görevlendirilen Mausolos'un adına, eşi Artemisia tarafından, Mausolos'un ölümünden sonra inşa ettirildiği düşünülen mezar anıtıdır. Bu mezar bölgedeki diğer soylu mezarlarının yapılışı ile benzer amaca hizmet etmektedir. Bu amaç dönemin o bölgedeki en güçlü hanedanlığının, Hekatomnos Hanedanlığı'nın gücünü ve devamlılığını göstermekti.⁸⁰

Mausolos, Hekatomnos Hanedanlığı'nın kurucusu olan Hekatomnos'un ölümünün ardından idareyi ele almıştır ve başkenti Mylasa'dan Halikarnassos'a taşınmıştır. Görkemli ve dönemine göre oldukça büyük ölçeklerde olduğu düşünülen bu anıt mezar için gerekli bilgileri üç farklı yol ile toplamaktayız: İlk yol eski çağ

⁷⁸ Hanfmann, s. 28.

⁷⁹ Lloyd, s. 195.

⁸⁰ Carstens, M. "Tomb Cult on the Halikarnassos Peninsula", *American Journal of Archaeology*, Sayı: 106, No: 3, 2002, s. 403.

yazarlarının, özellikle Yaşlı Plinius'un detaylı anlatımları, ikincisi anıtın parçalarının sökülüp Bodrum'daki Aziz Petrus Kalesi'nin yapımında kullanılan Tarikat Şövalyeleri ve günümüze kadar ulaşan bu mimari ve heykeltıraşlık parçaları ile üçüncü olarak da buluntu yeri üzerinde bugüne kadar gerçekleştirilen kazılar sonucunda elde edilen verilerdir.

Yaşlı Plinius'un İ.S. 75 civarlarında yazdığı "Doğa Tarihi" adlı yapıtında yer verdiği Mausoleion tanımını günümüzde bile yapıya ait her çalışmanın başlıca kaynağı olarak kullanılmaktadır. Bu anlatı içerisinde hem mezar anıtının mimarları, hem mezarın ne amaçla yapıldığı, hem de boyutları hakkında bilgiler barındırmaktadır. Yaşlı Plinius eserinde şöyle demektedir⁸¹:

"Skopas'ın rakip ve çağdaşları, Bryaksis, Timotheos ve Leochares idi. Bunların tümünü bir arada tartışmalıyız, çünkü Mausoleion'un kabartmalarını ortaklaşa yonttular. Bu, 107. Olimpiyatın ikinci yılında ölen Karia Kralı Mausolos için, eşi Artemisia'nın yaptırdığı mezardır. Bu sanatçılar, özel olarak, yapıyı Dünyanın Yedi Harikası'ndan biri yapmakla sorumlu idiler. Yapı, kuzey ve güney kenarlarda 63 ayak uzunlukta, cephelerde kısa olup, toplam çevresi 440 ayaktır. 25 kübitlik bir yüksekliğe çıkar ve 36 sütunla çevrilidir. Sütun halkasına "kolonad" derler. Doğu kenarlarındaki kabartmaları Skopas, kuzeydekileri Bryaksis, güneydekileri Timotheos ve batıdakileri Leokhares yontmuş; işleri bitmeden kraliçe ölmüştü. Bu işi kendi sanatsal becerilerinin şanlı bir anıtı sayarak, bitinceye dek çalışmayı kesmediler. Ustalıkları bugün bile birbiriyle yarışmakta. Beşinci bir sanatçı da katılmıştır. Kolonadın üstü 4 basamakla tepeye doğru daralan ve yüksekliği alt kısma eşit bir piramit olduğundan, zirvede, Pythis'in yaptığı, mermer bir dört atlı araba vardı. Bunu eklenmesiyle, yapının tümü 140 ayaklık bir yüksekliğe erişir."

---

⁸¹ Waywell B. Geoffrey. "Halikarnassos Mausoleion", **Antik Dünyanın Yedi Harikası**, der. Peter Clayton – Martin Price, Homer Kitabevi, 2000, s. 100.

Yapı hakkında verdiği tüm bu detaylı veriler, yazarın olay hakkında bilgi sahibi olduğu izlenimini uyandırır da, yapının günümüze ulaşana kadar geçirdiği değişiklikleri göz ardı etmemek gerekir. Yine de bugün elimizde bulunan az sayıdaki kalıntı ile bu anlatılanlar oldukça uyusmaktadır.

Anıt, yerden oldukça yüksek bir podyum, bu podyumun üzerindeki peristil ve anıtı örten piramidal üst yapıdan oluşmaktadır.⁸² (**Şekil 59**) Yüksek podyumun zemin üzerinde kapladığı alan için Plinius'un söylediği, bir uzun kenar 120 ve bir kısa kenar 100 ayaklık yani 440 ayaklık ölçü, bulunan parçalar doğrultusunda olasıdır. Eğer bahsedilen ölçü Yunan ayak ölçüsü olan 32 cm ise kazılarda elde edilen kısa kenar 32 metre, uzun kenar 38 metre bilgileri doğrudur.⁸³ Podyum yukarıya doğru yüksek basamaklarla küçülmektedir. Ancak bu basamakların sayısı ve yükseklikleri tam olarak bilinmemektedir.

Az bilgi sahibi olduğumuz bu podyumun cephe duvarlarında, basamaklar üzerinde 4 ayrı heykel frizinin işlendiği düşünülmektedir. En alt friz, podyumun zemine en yakın yerinde yer alıyor olmalıydı ve burada muhtemelen savaş ile ilgili bir sahne konu edilmişti. Yukarısındaki basamak üzerinde çeşitli duruşlarda kadın ve erkek figürlerinin bulunduğu sanılmaktadır. Bir diğer basamak üzerinde ise yine bir savaş ve kahramanlık sahnesinin varlığından söz edilmektedir.⁸⁴

Podyumun en tepesinde yer alan Amazon frizinin yeri için ise genel anlamıyla bir görüş birliği vardır. (**Şekil 60**) Podyumdan peristile geçişte yer alan bu frizin üç bitişik levhası ele geçmiştir. Bu parçalarda Amazonamachia (**Şekil 61-62-63**), Kentauromachi ve araba yarışı sahneleri tasvir edilmiştir.⁸⁵ Yunanlılarla Amazonların savaşını gösteren frizin hemen üstünde yer alan taş şeridin ele geçen buluntularla yapılan hesaplamalarda yaklaşık 116 metre olduğu düşünülmektedir.

---

⁸² Akurgal, Ekrem, **Anadolu Uygarlıkları**, Net Yayıncılık, 2007, s. 406.

⁸³ Waywell, s. 115.

⁸⁴ Waywell, s. 116.

⁸⁵ Dinsmoor, William B. "The Mausoleum at Halicarnassus: Order I", **American Journal of Archaeology**, Sayı. 12, No: 1, 1908, s. 17 dipnot.1.

Yapıda ele geçen frizler üzerinde yapılan araştırmalar sonucunda üç frizin üç ayrı heykeltıraşın elinden çıktığı ve mezar üzerinde birden fazla heykeltıraşın çalıştığı düşünölmektedir. Doğu'da bulunan, eğri hatları, gergin vücut duruşları, heyecanlı ifadeleri ile zeminden çözünmüş, bağımsız gibi duran figürler sanatçı Skopas'a ait sanatsal özellikler içermektedir. Batı tarafında çalıştığı düşünölen Leochares'in özellikleri ise figürlerin ileriye doğru bir atılım içinde olmaları ve dalgalanan elbiseler kullanmasıdır. Aynı zamanda Lysippos'un ölçülerine benzer oranlamalara gitmektedir. Bryaksis ise kuzey tarafta çalışmıştır. Üçgen boyun, küçük baş, figürler arasındaki poligonal boşluklar, gevşek işlenmiş konu düzeni Bryaksis'i diğer sanatçılardan ayırt etmemizi sağlamaktadır. Güney tarafta ise Timotheos'un çalıştığı düşünölmektedir. Tamamlanmamış hareketler ve atların bodur yapılışı onun sanat stiline uygun düşmektedir.⁸⁶

Plinius'un peristil üzerinde uzun kenarda 11 ve kısa kenarda 9 sütun olarak toplam 32 sütun olarak bahsettiği peristil alana dair en önemli buluntu oldukça iyi durumda ele geçen bir İon sütun başlığı ve üst sütun kasnağıdır. (**Şekil 64**) Bir köşe başlığı olan bu sütunun olasılıkla kuzey ve batı kenarların birleşiminde kullanılmaktaydı. Burada sütunlar arasına yerleştirilmiş olması gereken heykel ya da heykel grupları hakkında bir bilgi yoktur. Ancak bu alandaki tavan kasetleri içinde Theseus'un kahramanlıkları anlatılmaktaydı.⁸⁷

İon sütunları ile taşınan üst yapının piramidal oluşuna ilişkin bilgileri tarihi aktarımlardan öğrenmekteyiz. 24 adet basamakla yukarıya doğru daralan bu üst yapı (**Şekil 65**) en yukarıda dört atın çektiği büyük tekerlekli arabanın yer aldığı bir heykel grubuyla sona ermekteydi. (**Şekil 66-67**) Pythis'in eseri olduğu söylenen bu grubun yani quadriga'nın içerisinde, kazı alanından ele geçen Mausolos ve Artemisia'nın heykellerinin durabileceği düşünölmektedir.⁸⁸ Ancak quadriga'nın bir yarış arabası olduğu düşünöldüğünde bu heykellerin anıtın başka bir yerine ait olup olamayacağı sorusu akla gelmektedir. Eğer bu heykeller quadriga'ya ait değil ise o zaman başka bir sanatkarın elinden çıkmışlardır. Bu ihtimal göz önüne alındığında

⁸⁶ Boysal, Yusuf., **Grek Klasik Devir Heykeltıraşlığı**, Güzel Sanatlar Matbaası, Ankara, 1966,s. 81.

⁸⁷Waywell, s. 116.

⁸⁸ Anabolu, M. Usman, **Yunan ve Roma Mimarlığı**, Dragon Yayıncılık, 1996, s: 95

Yunan özellikleri ile benzerlik göstermeyen Mausolos heykeli (**Şekil 68**) yerel bir sanatçıdan, muhtemelen Bryaksis'in elinden çıkmıştır.⁸⁹ Bu grup ile birlikte yapının boyu 140 ayak yani 44.80 metre yüksekliğe ulaşmaktadır.

Bulunan iyi korunmuş eserler arasında yer alan bir aslan figürünün (**Şekil 69**) çatı kaidesinde yer aldığı düşünülmekte ama buraya nasıl bir kurgu ile yerleştirildiği tam olarak bilinmemektedir. Lapithler ile Kentauroslar arasındaki savaşın konu edildiği bir kabartma grubunun, atlı araba grubunu kaidesinin altındaki frizde bulunmasının olası olduğu düşünülmektedir.⁹⁰

Mezar anıtı, yüksek podyum mimarisi ile Lykia mezarlarıyla büyük benzerlik gösterse de, klinede yatan Lykia ölülerinden farklı olarak, burada bir lahit içine gömü söz konusudur. Lahitin bulunduğu mezar odası, yapının kuzeybatı köşesinde yer almaktaydı ancak yapının içi ile ilgili bilgiler oldukça sınırlıdır ve bu hususta söylenenler tahminden öteye gidememektedir. Heykellerin ve diğer mimari süslemelerin gösterişi bakımından Yunan sanatının da bu anıt üzerindeki etkisi yadsınamaz. Özellikle İon tarzı sütun ve ince işlenmiş kaidelerin varlığı ile dönemin mimari gelişimin takip eden ustaların eseri olduğu açıktır. Bu anıtın bir benzeri Gümüskesen Mezar anıtıdır. Ancak Gümüskesen'deki anıt boyutsal açıdan Mausoleion'dan daha küçüktür ve bu sebeple çatıda quadriga bulunmamaktadır.⁹¹

Belki de kendi bölgesinde bir krallık kurmayı amaçlayan bir Pers satrabının ölümünün ardından, onun tanrısallaşması ya da kahramanlaşması amacıyla yapılmış olan bu anıt mezar, tarih boyunca anlatılan görkemli mimarisiyle günümüzde dahi dünyanın yedi harikası arasında yer almaktadır.

---

⁸⁹ Boysal, s. 82.

⁹⁰ Waywell, s. 116.

⁹¹ Akurgal, s. 406.

SONUÇ

Anadolu topraklarında yaşayan Pers soylularının veya Pers himayesi altında yaşayan yerel toprak sahiplerinin adına yapılan mezarlarının ele alındığı bu tezde, Anadolu duvar resimlerinin en önemli örneklerinden sayılan Tatarlı, Karaburun II ve Kızılbel tümülüslerinin mezar odaları ve kendilerine özgü mimarileri ile dönemin diğer örneklerinden ayrılan Phokaia, Sardes ve Mausoleion anıt mezarları incelenmiştir.

Her iki mezar mimarisinde de, eserler üzerinde görülen yerel etkileşimlerden biri Phrygia ile gerçekleşmiştir. Phrygia'da yer alan ve aynı şekilde örneklerine Lydia'da da rastlanılan tümülüs mezar geleneğinin temel özellikleri, Tatarlı Tümülüsü'nde daha da belirgindir. Ahşap mezar odasına sahip Gordion Büyük Tümülüsü ile Tatarlı Tümülüsü arasındaki benzerlik o kadar çoktur ki, Tatarlı Tümülüsü kimi araştırmacılar tarafından bir Phryg mezarı olarak yorumlanmıştır. Ancak duvarlarında taşıdığı Pers ikonografisi, mezarda yatan kişinin Pers soyundan gelmesi ya da Perslerle yakından ilişkili olması ile alakalıdır. Karşılıklı olması gereken bu etkileşimin Phryg mezar mimarisine katkısı ise özellikle Deliklitaş ve Döğer Asarkaya anıtlarında karşımıza çıkmaktadır. Bu anıtlar dik çatıları ve eğimli duvarları ile Pers anayurdundaki ateş tapınaklarına olan benzerlikleri ile dikkat çekmektedirler.⁹²

Tümülüslerin duvarlarına bakacak olursak; Anadolu'da Pers etkisinin azaldığı İ.Ö. 5. yüzyıla kadar süren doğu-batı etkileşimli sanat, yerel sanat stili ile birlikte kullanılarak bu odalarının duvarlarında kendisini göstermektedir. Bu duvarlar üzerinde işlenen konular Yunan ve Etrüsk dünyasında oldukça sevilen ve sıkça kullanılan sahnelerden oluşmaktadır. Ancak bu resimleri, dönemin diğer sanat eserlerinden ayıran en büyük özellik, mezarın Perslere ait olacağını göstermek için özenle yapılan etnik ayrıntılardır. Sahneler üzerindeki figürlerin giysi ve silah kullanımları Perslerin, antik çağ yazarları tarafından da anlatılan geleneklerine uymaktadır. Örnek teşkil etmesi amacıyla Tatarlı Tümülüsü'ndeki kortej sahnesi,

---

⁹² Uçankuş, s.161

giysi ikonografisi açısından oldukça zengindir. Burada görülen süvariler Medlere özgü zigzag desenli pantolon giymektedirler. Aynı duvardaki savaş sahnesindeki giysiler bu sefer savaşın taraflarını belli etmek için kullanılmıştır. Pileli elbiseleri ve Med tipi pantolonları ile görülen Akhaemenidler, sivri uçlu başlıkları ile ayırt edilen İskitlerle savaşmaktadırlar. Aynı tümülüsün savaş sahnesindeki silah ikonografisi de Pers gelenekleri açısından oldukça net bilgiler vermektedir. Burada Pers piyadeleri kendilerine özgü ok ve yay kullanırlarken, Pers süvarileri İskit tipi ok ve yay kullanmaktadırlar. Bu Pers süvarileri, büyük ihtimalle Pers ordusu içinde yer alan paralı askerleri temsil etmektedir ve İskitli düşmanları ile savaşmaktadırlar..

Tümülüsler, tasvir edilen sahneler bakımından da incelendiğinde genel olarak dönemin sanatçıları tarafından sevilerek kullanılan ziyafet sahnesi, ekphora ve savaş sahnelerinin yanında Perslerin geleneklerinin yansıtan av sahnelerini de içermektedir. Karaburun klinesi üzerinde işlenen hayvan frizi ise tam anlamıyla yerel bir konudur. Buradaki hayvan figürleri tek başlarına Yunan mezar stellerinde kullanılırsalar da, horoz, köpek, tavuk ve keklik gibi hayvanların tek bir friz üzerinde kullanılması yerel bir özellik taşımaktadır.

Batı Anadolu gibi, bahsedilen dönemin önemli Yunan şehirlerini içinde barındıran bir bölgede, böylesine etnik unsurların duvarlardaki resimlerde hayat bulması, çift taraflı bir etkileşimin kuvvetini göstermektedir. Perslerin egemenlikleri altına aldıkları bölgelerdeki halk üzerinde, onları yok etmeyi amaçlamayan bir tutum içine girmeleri buralarda sanatın gelişmesine ve Arkaik - Erken Klasik dönemlerde resim sanatında Anadolu – Pers adı verilen yeni bir stillin ortaya çıkışına yardımcı olmuştur.

Bu stillin mimari olarak gelişimi ve değişimini, tez içerisinde ele aldığımız anıt mezarlarda izleyebilmekteyiz. Phokaia gibi Yunan etkisi altındaki bir kentin, yakınlarına yapılan anıt, Perslerin, Anadolu'nun batıdaki en uzak noktalardan birinde egemenliklerini ölümsüzleştireceği bir anıt olarak görülmektedir. Bu mezar yapısı, bölgesindeki diğer mezarların özelliklerini taşımadan, doğrudan kendine ait bir mimari stil ile yapılmıştır. Bu mezardan kısa bir süre sonra, yapısal anlamda oldukça

büyük benzerlikler içeren Kyros mezarı, Pers anayurdunda, Pasargadia'da inşa ettirilmiştir. Her iki mezarda da görülen kyma reversa fragmanı, dönemin Yunan mimari öğelerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Pers mezar anıtları Anadolu'da rastlanılan mezar inancından farklı olarak, bir dini simge özelliği de taşımaktadırlar. Bu bağlamda Phokaia'da izlerine rastladığımız ateş sunakları, Perslerin kendi dini inançlarını, bu topraklar üzerinde de yaşattığının örneğidir. Pers anayurdunda kendilerine özgü mimarileri ile bağımsız bir yapı olan ateş tapınakları, burada bir mezar ile ilişkilendirilmiştir. Aynı ilişki Phryglerde de gözlemlenmektedir. Phrygia kaya mezarlarının ön cephelerinin sunak olarak değer kazanması, bu mezarların tapınaklaştırılması anlamına gelmektedir. Gene Phrygia kaya anıtlarında görülen kapalı nişler Phokaia'da karşımıza sahte kapılar ile benzerlik içermektedirler. Phrygia nişleri kimi zaman boş bırakılsa da, çoğu kez ana tanrıça Kybele heykelleri ile süslenmektedirler. Phokaia'da ise bu kapı, şeritlerle dörde bölünmüş bir panel görünümündedir. Daha geç dönemlerde gene bu bölgede rastlanılan sahte kapı motifi öbür dünyaya geçişi simgeleyen bir sembol olarak yorumlanmaktadır.

Batı Anadolu'daki Pers mezarlarını etkileyen bir başka öge ise Lykia mezar geleneğidir. Bu geleneğin Yunan mimari unsurlarıyla birleşmesi sonucu ortaya çıkan en ilginç eser bir Pers satrabının mezarı olan Mausoleion'dur. Yüksek podyumu, iki hikayeli yapısı ve piramidal çatısı ile Phokaia ve Sardes ile benzerlikler gösterse de sanatsal zenginliği ile dönemin Yunan tapınak ve mezar modellerini aratmamaktadır. Özellikle peripteral üst sahne ve dekoratif frizler bir mezar anıtından çok tapınağa aitlik hissi vermektedir. Yüksek podyumlu yapısı Lykia mezar mimarisinin özelliğidir. Basamaklarla oluşturulan piramidal yapı bir Mısırlılaştırma çabası olarak yorumlansa da Phokaia ve Sardes'de de bulunan bu mimari öge tam anlamıyla açıklanamamıştır. Ancak Pers inançlarında mezarların ölünün evi olduğu düşünüldüğünde bu piramidal üst yapı evin çatısını temsil ediyor olabilir. Yunan, Lykia ve Mısır'a özgü unsurların bir araya getirilerek bir Pers satrabının onurlandırılması amacıyla yapılan bu anıtı oluşturması bölgedeki sanatsal hoşgörüyü gösteren en önemli örneklerden biridir.

Tüm bu hoşgörü çerçevesinde Yunan mimari üslubu ile Anadolu topraklarına özgü Phrygia, Lydia, Lykia gibi sanat stillerinin başlıca Pers gelenekleri ile kaynaşarak Anadolu topraklarında oluşturmuş oldukları bu sanat eserleri, sanatsal ve mimari açıdan gerek Anadolu'ya gerekse Pers anayurduna kazandırdıkları yeni değerler ile antik çağ yazarlarının ilgisini çekmeyi başardığı gibi, günümüzde de biz araştırmacılarının ilgi odağı olmaya devam etmektedir.

KAYNAKLAR

AKURGAL, Ekrem, **Anadolu Uygarlıkları**, Net Yayıncılık, 2007.

ANABOLU, M. Usman, **Yunan ve Roma Mimarlığı**, Dragon Yayıncılık, 1996.

ATEŞLİER, Suat, “Pers Ölü Gömme Geleneğinde Cenaze Harmamaksa’ları” **Olba**, Sayı: 5, 2002, ss. 77-91.

BEAN, George E., , **Eski Çağda Ege Bölgesi**, Arion Yayınları, 2001.

BOYSAL, Yusuf., **Grek Klasik Devir Heykeltıraşlığı**, Güzel Sanatlar Matbaası, Ankara, 1966.

BUTLER, H.C. “Fifth Preliminary Report on the American Excavations at Sardes in Asia Minor”, **American Journal of Archaeology**, Sayı:18, No: 4,1914, ss. 425-437.

CAHİLL, Nicholas. “ Taş Kule: A Persian Period Tomb near Phokaia”, **American Journal of Archaeology**, Sayı: 92, No:4, 1988, s.481-501.

CAMERON, George G. “The Persian Satrapies and Related Matters”, **Journal of Near Eastern Studies**, Sayı: 32, No: ½, 1973, ss.47-56.

CARSTENS, .M. “Tomb Cult on the Halikarnassos Peninsula”, **American Journal of Archaeology**, Sayı: 106, No: 3, 2002, ss.391-409.

CASABONNE, Olivier. “Akamenid İmparatorluğu Büyük Kral ve Persler”, **Arkeoatlas Dergisi**, Sayı: 6, 2007, ss.20-35.

ÇEVİK, Nevzat. **Taşların İzinde Likya**, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2002.

DİNSMOOR, William B. “The Mausoleum at Halicarnassus: Order I”, **American Journal of Archaeology**, Sayı. 12, No: 1, 1908, ss.3-29.

DİNSMOOR, William B. “The Mausoleum at Halicarnassus: II. The Architectural Desing”, **American Journal of Archaeology**, Sayı: 12, No: 2 , 1908, ss.141-171.

GOLDMAN , Bernard. “Persian Fire Temples or Tombs ?” **Journal of Near Eastern Studies, Erich F. Schmidt Memorial İssue Part Two**, Sayı: 24 No: 4, 1965, ss.305-308.

HANFMANN, George M.A. “The Fourth Campaing at Sardis (1961)”, **Bulletin of the American Schools of Oriental Resarch**, No: 166, 1962, ss.1-57.

HERODOTOS. **Herorodot Tarihi**, çev: Müntekim Ökmen, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2002.

JEPPESEN K. ve Jan Zahle. “İnvestigations on Site of The Mausoleum 1970/1973”, **American Journal of Archaeology**, Sayı: 79, No: 1, 1975, ss.67-79.

KAPTAN, Deniz. “Kızılbil: An Arcahic Painted Tomb Chamber in Northern Lycia by M.Mellink”, **American Journal of Archaeology**, Sayı: 104, No: 2, 2002, ss.394-395.

KSENEPHON. **Anabasis**, çev. H.Örs, Milli Eğitim Basımevi, 1962.

KSENEPHON. **Hellenica**, çev. S. Sinanoğlu, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1999.

LLOYD, Seton. **Türkiye'nin Tarihi- Bir Gezginin Gözüyle Anadolu Uygarlıkları**, çev. Ender Varinlioğlu, Tübitak Popüler Bilim Kitapları, 1998.

MANSEL, A.Müfid. **Ege ve Yunan Tarihi**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1999.

MELLİNK, Machteld J. "Excavations at Karataş- Semayük and Elmalı, Lycia, 1970", **American Journal of Archaeology**, Sayı: 75, No: 3 ,1971, ss.245-255.

MELLİNK, Machteld J. "Excavations at Karataş- Semayük and Elmalı, Lycia,1971", **American Journal of Archaeology**, Sayı: 76, No: 3, 1972, ss.257-269.

MELLİNK, Machteld J. ve Lawrence Angel. "Excavations at Karataş- Semayük and Elmalı, Lycia,1972", **American Journal of Archaeology**, Sayı: 77, No: 3, 1973, ss.293-307.

MELLİNK, Machteld J. "Excavations at Karataş- Semayük and Elmalı, Lycia, 1973", **American Journal of Archaeology**, Sayı: 78, No: 4, 1974, ss.351-359.

MELLİNK, Machteld J. "Excavations at Karataş- Semayük and Elmalı, Lycia, 1974", **American Journal of Archaeology**, Sayı: 79, No: 4, 1975, ss. 349-355.

MELLİNK, Machteld J. "Excavations at Karataş- Semayük and Elmalı, Lycia, 1975", **American Journal of Archaeology**, Sayı: 80, No: 4, 1976, ss.377-384.

MELLİNK, Machteld J. "Batı Anadolu Mezarlarındaki Freskler Hakkında Gelişme Problemi", **5. Kazı Sonuçları Toplantısı**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, İstanbul, 23-27 Mayıs 1983, ss.171-175.

MİTCHELL, S. ve A. McNicholl. "Archaeology in Western and Southern Asia Minor 1971-1978", **Arcaeological Reports** 1978-1979, ss.59-90.

ÖZYİĞİT, Ömer. "2001 Yılı Phokaia Kazı, Restorasyon ve Çevre Düzenleme Çalışmaları", **İzmir Kent Kültür Dergisi**, Sayı: 5, 2002, ss.181-187.

ÖZYİĞİT, Suzan. **Foça – Phokaia**, Arkadaş Yayınları, 1998.

RAMAGE, Andrew ve Nancy H. Ramage. **Sardis: Yirmi-beş Yıllık Kazılar ve Bulguları**, çev. Fikret Yegül, Emel Erten, 1986.

ROAF, Michael. “Mezaopotamya ve Eski Yakınoğu”,çev. Zülal Kılıç, **Atlaslı Büyük Uygarlıklar Ansiklopedisi Dizisi, Cilt: 9**, İletişim yayınları, İstanbul, 1996.

SEVİN Veli. “Anadolu’da Pers Egemenliği”, **Görsel Anadolu Tarihi Ansiklopedisi III**, İstanbul , 1982, ss. 310-332

STRABON. **Antik Anadolu Coğrafyası (XII-XIII-XIV)**, (Çev.: A.Pekman), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 1993.

STRONACH, David. “Excavations at Pasargadae: Second Preliminary Report” **İran**, Sayı: 2, 1964, ss.21-39.

SUMMERER Latife ve Alexander Von Kienlin. “Kelainai: Afyon’daki Pers Kenti”, **Arkeoatlas Dergisi**, Sayı: 6, 2007, ss.74-83.

TEKİN, Oğuz. “Satraplar Anadolu’su”, **Arkeoatlas Dergisi**, Sayı: 6, 2007, ss.62-73.

TOTEVA, Galya D. “Pers Kentleri ve Sanatı – Onbinlerin Düşü” **Arkeoatlas Dergisi**, Sayı: 6, 2007, ss. 36-53.

TRİTSCH, F. J. “The Harpy Tomb at Xanthus”, **The Journal of Hellenic Studies**, Sayı: 62, 1942, ss.39-50.

TULUNAY, Elif Tül. **Etrüsk Sanatı**, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 1992.

TÜRE, Atlan. **Lydia-Uşak Karun Hazinesi ve Buldukları Tümölüsler**, 2009.

UÇANKUŞ, Hasan Tahsin. **Ana Tanrıça Kybele'nin ve Kral Midası'nın Ülkesi Phrygia**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2002.

WAYWELL, B. Geoffrey. "Halikarnassos Mausoleion", **Antik Dünyanın Yedi Harikası**, der. Peter Clayton – Martin Price, Homer Kitabevi, 2000, ss.98-120.

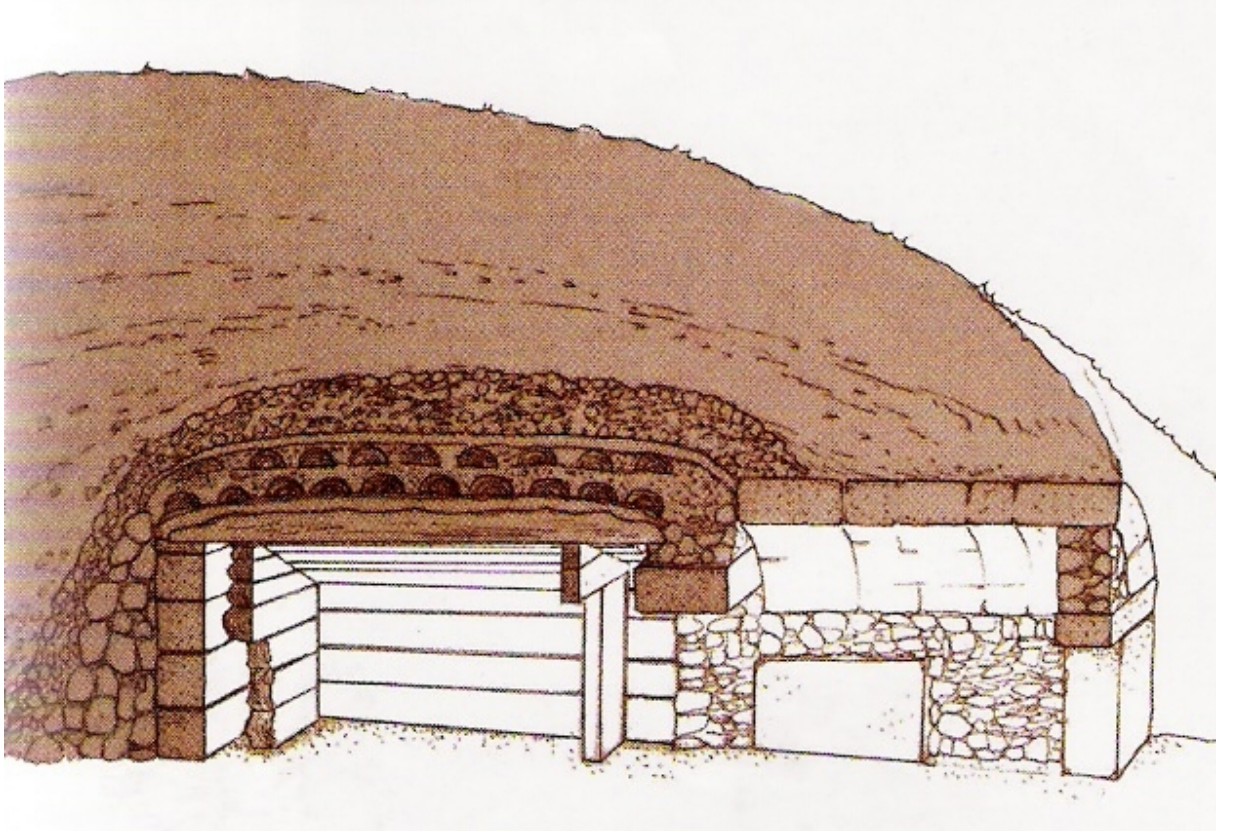
WIESEHÖFER, Josef. **Antik Pers Tarihi**, çev. Mehmet Ali İnci, Telos Yayıncılık, İstanbul, 2003.

Şekil 1.Çavuşköy steli, domuz avı sahnesi

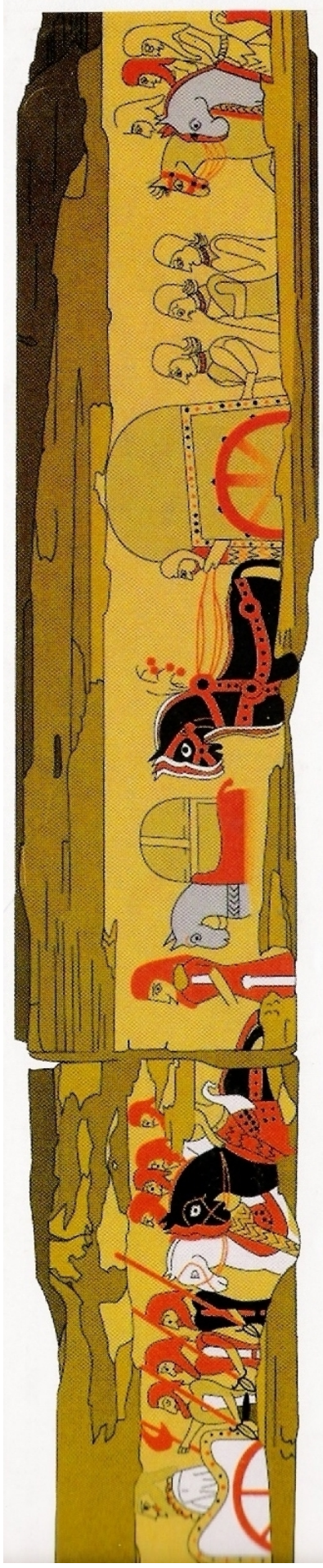
Kaynak: http://daskyleion.tripod.com/resim011_006.html

Şekil 2. Tatarlı Tümülüsü kesit çizimi

Kaynak: Summerer ve Kienlin, 2007, s: 76

Şekil 3. Doğu duvardaki kalaslar üzerinde yer alan kortej sahnesi

Kaynak: Summerer ve Kienlin, 2007, s. 81.

Şekil 4. Kortej sahnesinden detay

Kaynak: Summerer ve Kienlin, 2007, s. 81.

Şekil 5. Kortej sahnesindeki “Ölümsüzler” alayından detay

Kaynak: Summerer ve Kienlin, 2007, s. 80.

Şekil 6. Ağlayan Kadınlar Lahdi, yukarı friz, kortej sahnesi

Kaynak: http://farm3.static.flickr.com/2250/2354981187_6404b61362.jpg?v=0

Şekil 7. Daskyleion, mezar steli

Kaynak: Tekin, 2007, s. 66.

Şekil 8. Doğu duvardaki kalaslar üzerindeki yer alan savaş sahnesi

Kaynak: Summerer ve Kienlin, 2007, s. 82.

Şekil 9. Savaş sahnesindeki okçu arabalarından detay

Kaynak: Summerer ve Kienlin, 2007, s. 78.

Şekil 10. Savaş sahnesindeki Pers komutanından detay

Kaynak: Summerer ve Kienlin, 2007, s. 82

Şekil 11. Tatarlı mezar odasının kuzey duvarındaki frizler

Kaynak: Summerer ve Kienlin, 2007, s. 79.

Şekil 12. Polyksene Lahdi

Kaynak: <http://www.sarisivat.com/wp-content/uploads/2009/06/polyksena-lahiti.bmp>

Şekil 13. Karaburun mezarı giriş cephesi

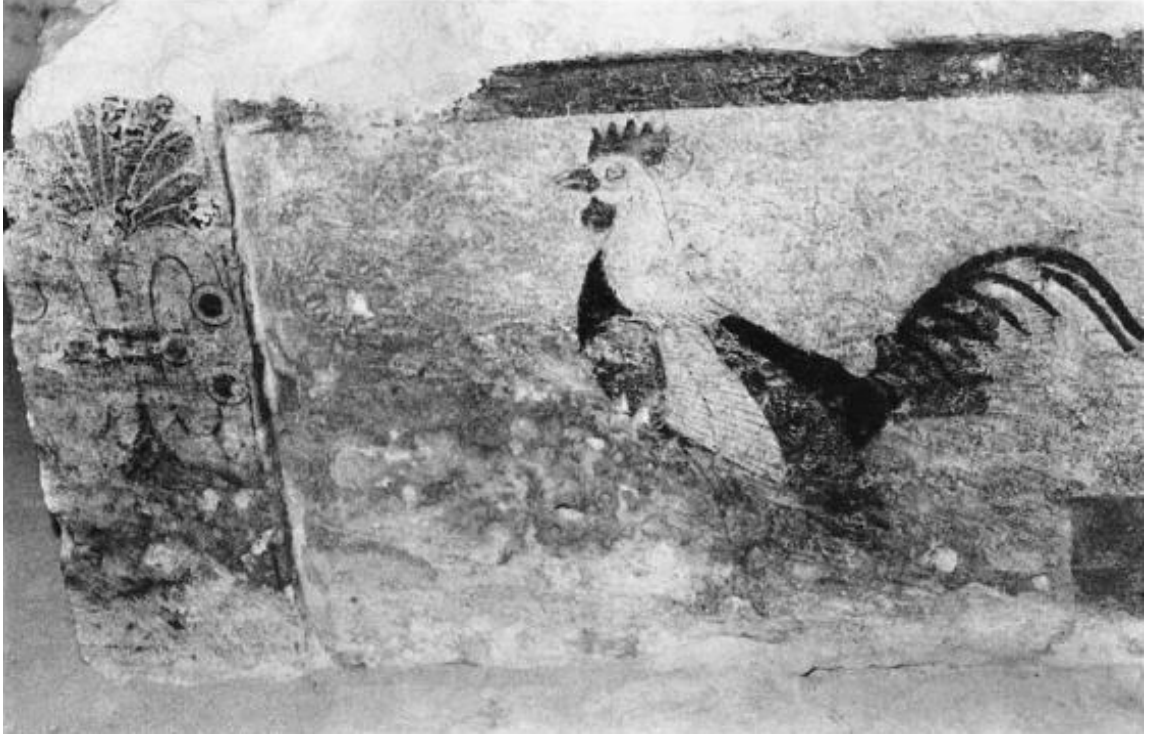
Kaynak: Mellink A.J.A., 1972, levha. 57.

Şekil 14. Karaburun mezar odasındaki kline

Kaynak: Mellink A.J.A., 1974, levha. 69.

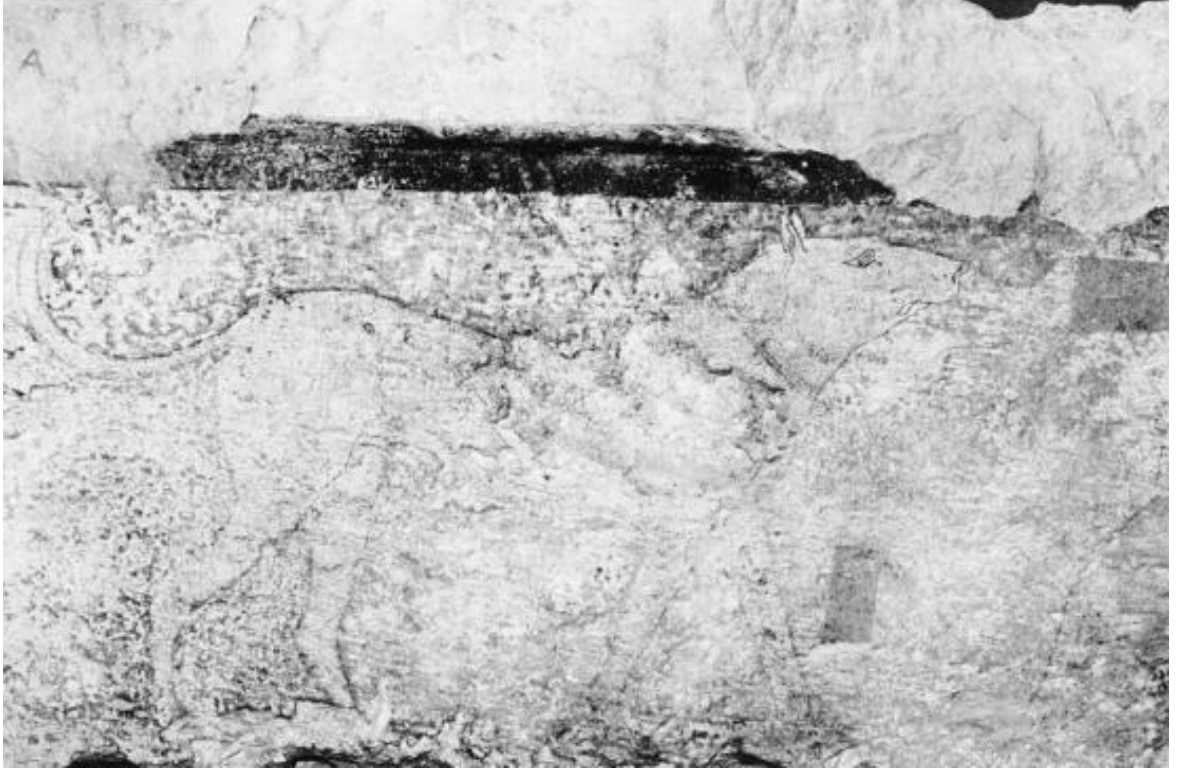
Şekil 15. Kline. Sol köşeden ayrıntı

Kaynak: Mellink, A.J.A., 1974, levha. 69.

Şekil 16. Kline üzerindeki köpek figüründen detay

Kaynak: Mellink, A.J.A., 1974, levha. 70.

Şekil 17. Kline üzerindeki keklik figüründen detay

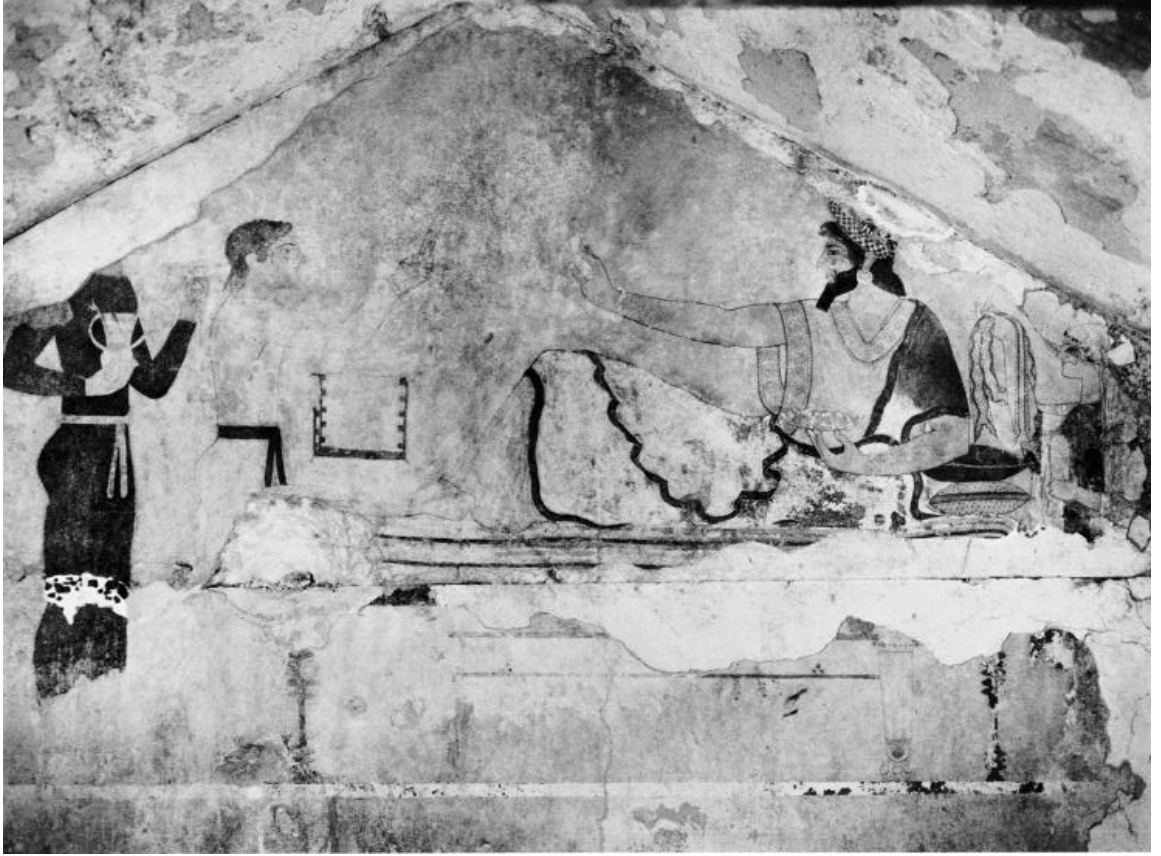
Kaynak: Mellink, A.J.A., 1974, levha. 70.

Şekil 18. Harpy Anıtı, friz detayı

Kaynak: <http://www.pbase.com/sabbilsel/image/78376566>

Şekil 19. Karaburun batı duvarındaki ana friz, ziyafet sahnesi

Kaynak: Mellink, A.J.A., 1973, levha. 44.

Şekil 20. Kline üzerinde yatan adam, detay

Kaynak: Tekin, 2007, s. 63.

Şekil 21. Tombe della Leonesse, cenaze yemeği sahnesi

Kaynak:http://www.canino.info/inserti/monografie/etruschi/tombe_tarquinia/Leonese/Leonese_05.jpg

Şekil 22. Hizmetliler, batı duvarı

Kaynak: Mellink, A.J.A., 1972, levha. 58.

Şekil 23. Hizmetlinin elinde bulunan iki kulplu kadeh

Kaynak: Mellink, A.J.A., 1972, levha. 59.

Şekil 24. Ana frizde klinenin arkasında duran kadın

Kaynak: Mellink , A.J.A., 1972, levha. 59.

Şekil 25. Klinenin arkasındaki kadın, detay

Kaynak: Mellink, A.J.A., 1971, levha. 56.

Şekil 26. Savaşçı detayı, kuzey duvar

Kaynak: Mellink, A.J.A., 1972, levha. 59.

Şekil 27. Savaşçı detay, kuzey duvar

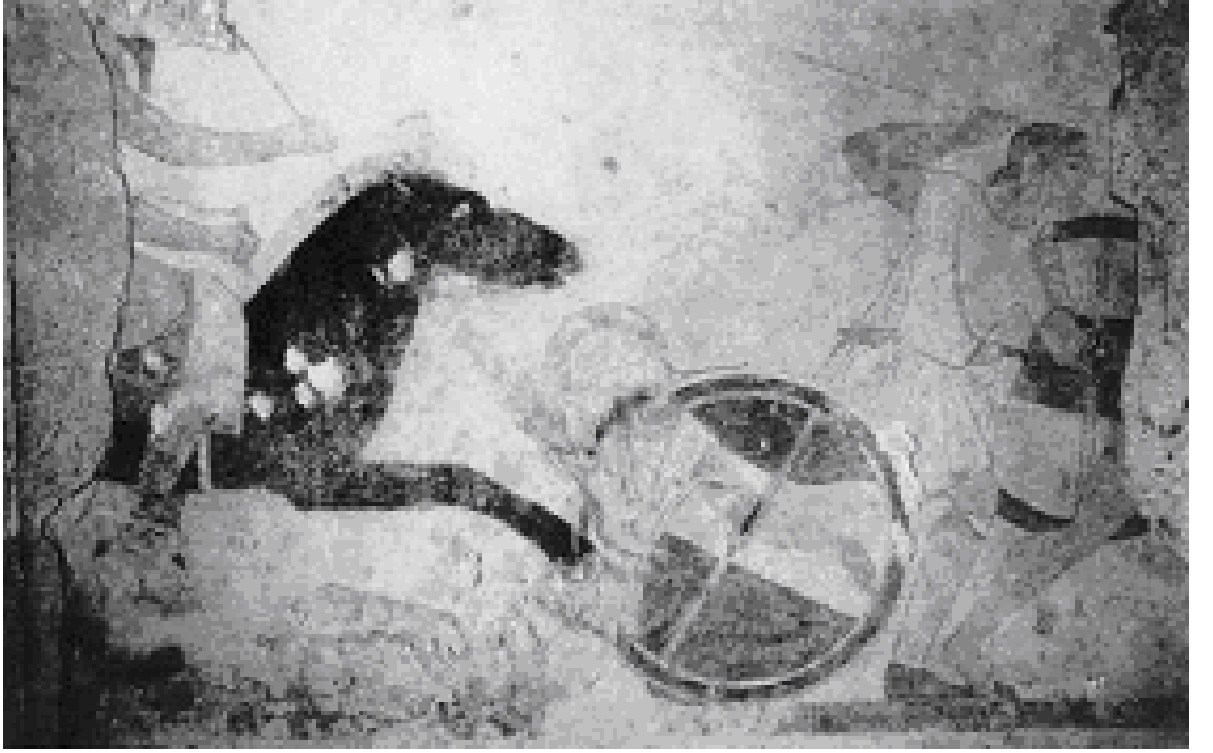
Kaynak: Mellink, A.J.A., 1972, levha. 59.

Şekil 28. Yalnız adam steli

Kaynak: Mellink, 1972, levha. 60

Şekil 29. Karaburun savaş sahnesi

Kaynak: Mellink, A.J.A., 1972 levha. 60.

Şekil 30. Güney duvar üzerindeki ekphora sahnesi

Kaynak: Mellink ve Angel, A.J.A., 1973, levha. 45.

Şekil 31. At arabasında oturan figür, detay

Kaynak: Mellink, A.J.A., 1974, levha. 68

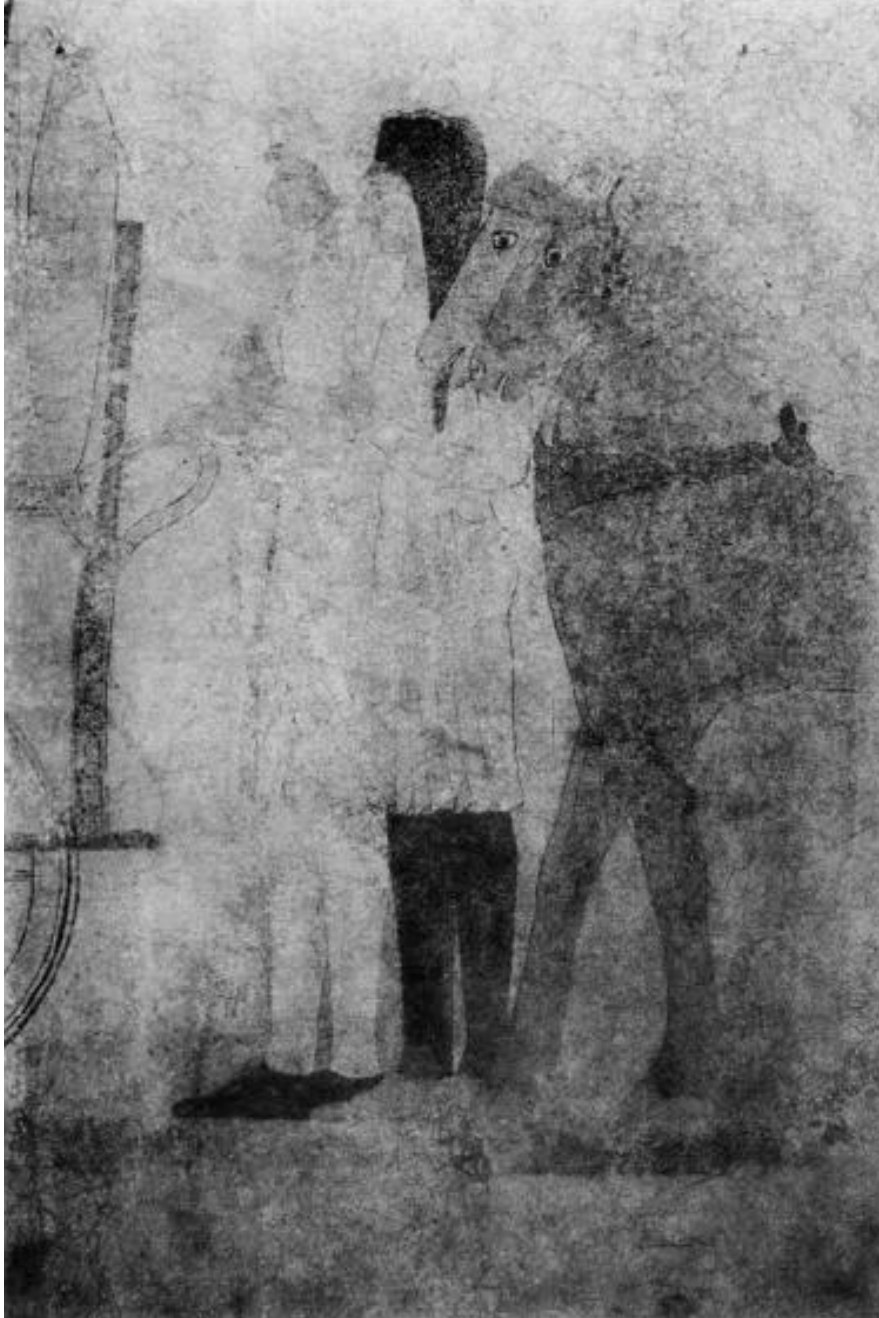
Şekil 32. Persepolis Kuzey Apadana duvar kabartması, detay

Kaynak: Mellink, A.J.A., 1974, levha. 68.

Şekil 33. Ekphora sahnesindeki hizmetliler, güney duvar detay

Kaynak: Mellink ve Angel ,A.J.A., 1973, levha. 46

Şekil 34. Kızılb el mezar odası

Kaynak: Mellink, A.J.A., 1975, levha. 60.

Şekil 35. Koşan adamlar, güney duvar üst lento

Kaynak: Mellink A.J.A., 1971, levha. 5.

Şekil 36. Okçular, güney duvar

Kaynak: Mellink, A.J.A., 1971, levha. 51.

Şekil 37. Savaşçının ayrılışı, batı duvarı

Kaynak: Mellink ve Angel, A.J.A., 1973, levha. 43.

Şekil 38. Ayrılış sahnesinden detay, batı duvarı

Kaynak: Tekin, 2007, s. 69.

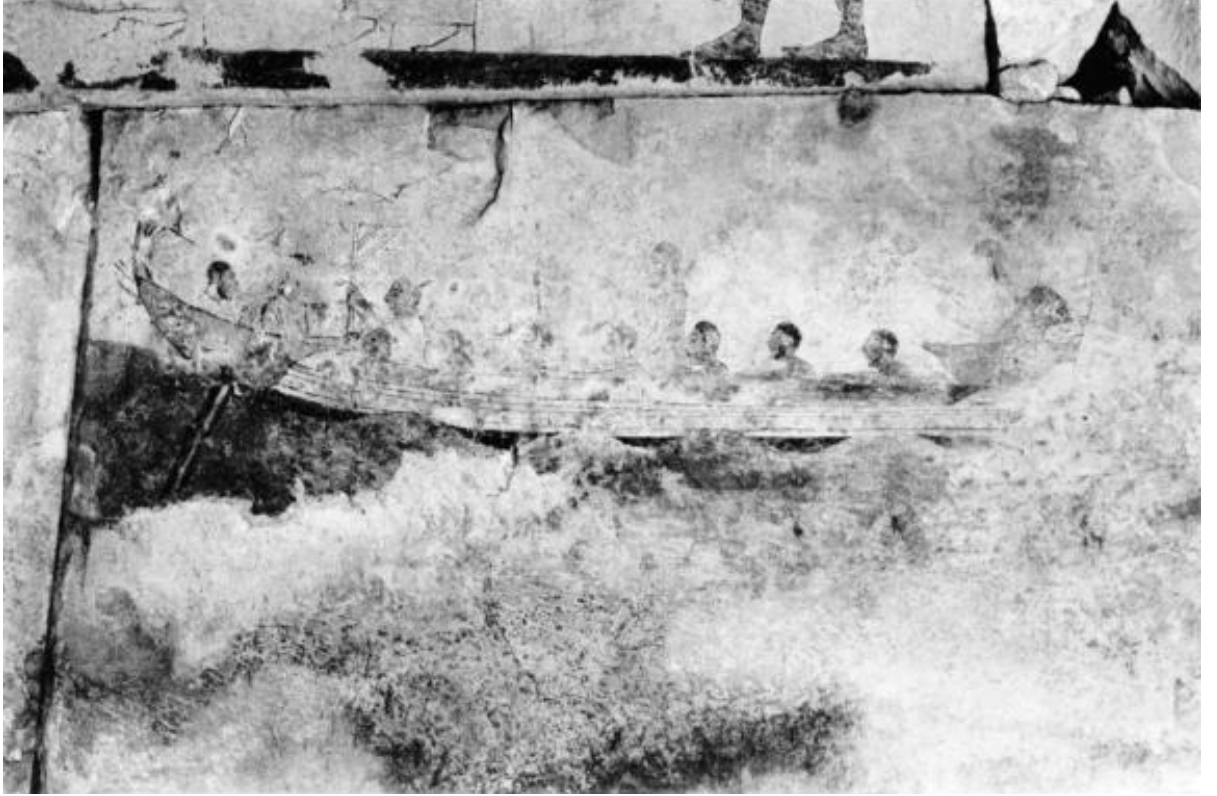

Şekil 39. Tomba dei Leopardi, cenaze yemeği sahnesi

http://it.wikipedia.org/wiki/File:Tarquinia_Tomb_of_the_Leopards.jpg

Şekil 40. Gemi yolculuğu, kuzey duvar

Kaynak: Mellink, A.J.A., 1971, levha. 52.

Şekil 41. Gemi yolculuğu detay, kuzey duvar

Kaynak: Mellink, A.J.A., 1971, levha. 52.

Şekil 42. Atlı adamlar frizi, kuzey duvar

Kaynak: Mellink ve Angel, A.J.A., 1973, levha. 42.

Şekil 43. Harpy anıtı, kabartma detayı

Kaynak:http://www.britishmuseum.org/explore/highlights/highlight_objects/gr/r/harpy_tomb_relief_panel.aspx

Şekil 44. Pers mezar anıtı genel görünümü (restorasyondan önce)

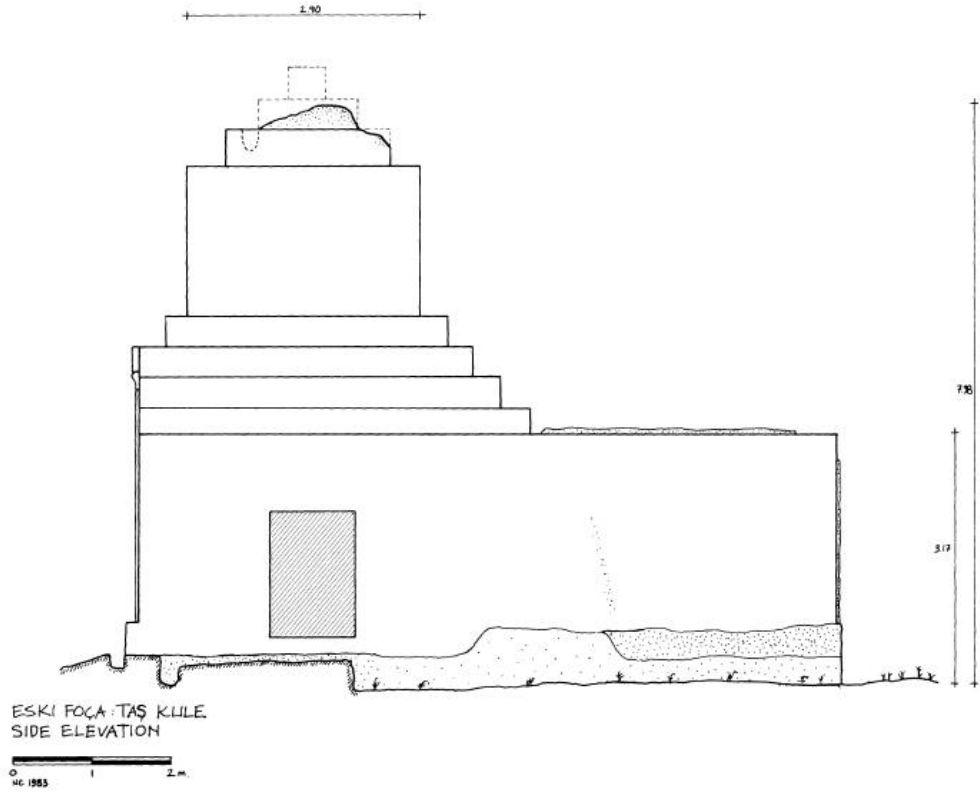
Kaynak: Cahill, 1988, s. 483.

Şekil 45. Pers mezar anıtı genel görünümü (restorasyondan sonra)

Kaynak: Ö. Özyiğit, 2002, s. 186.

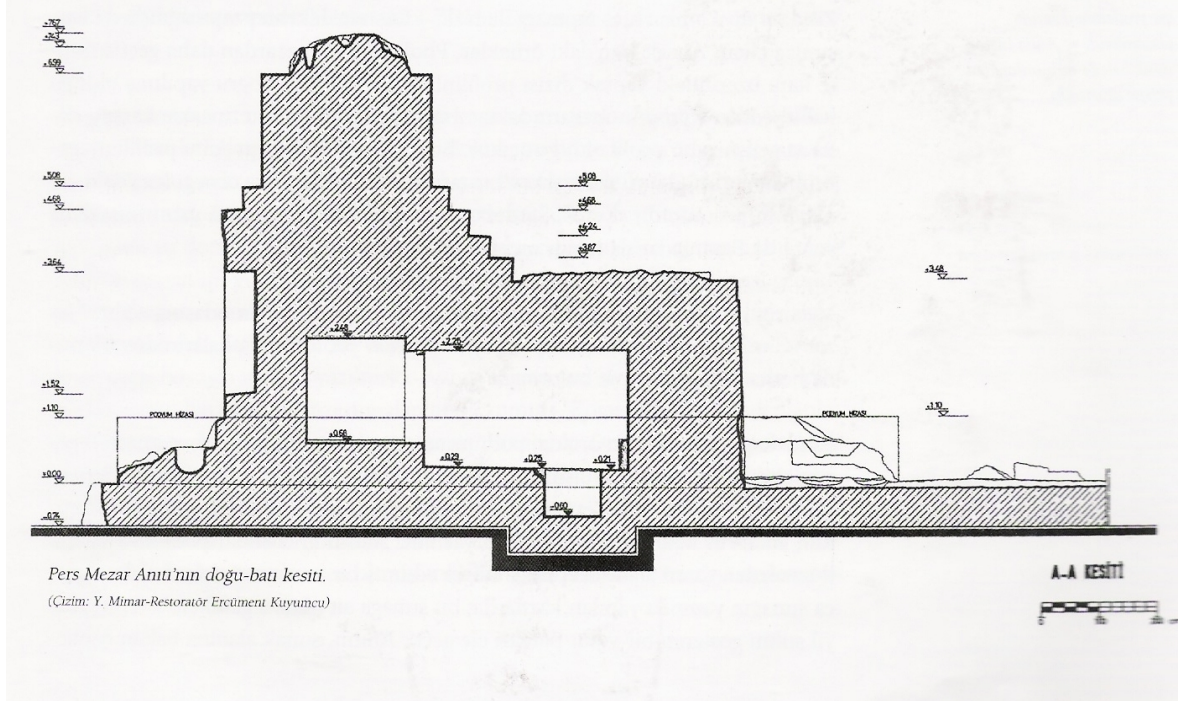
Şekil 46. Pers Mezar anıtı batı cephesi

Kaynak: Cahill, 1988, s. 487.

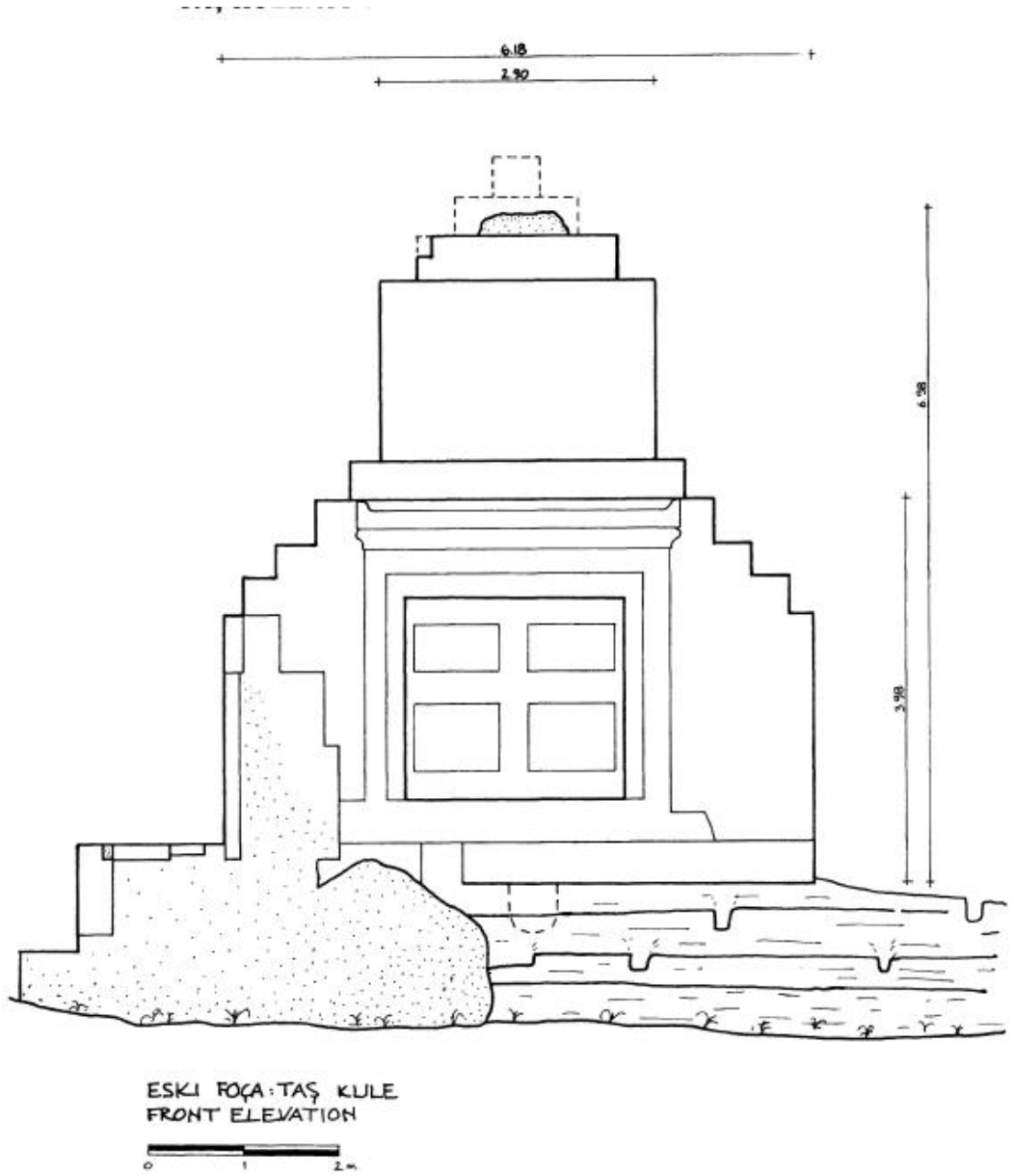

Şekil 47. Pers mezar anıtının doğu-batı kesiti

Kaynak: Ö. Özyiğit, 2002, s.183.

Şekil 48. Pers mezar anıtı sahte kapının bulunduğu kuzey cephe

Kaynak: Cahill, 1988, s. 485.

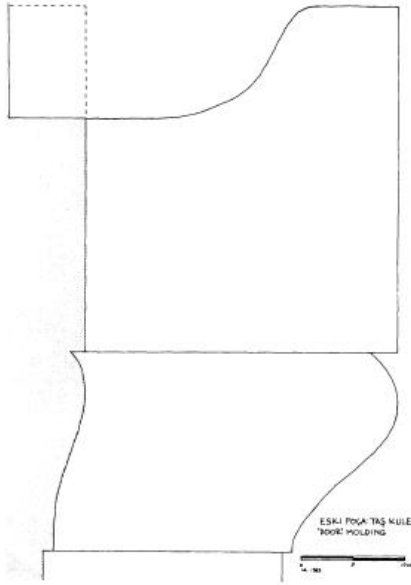
Şekil 49. İkiztepe Tümülüsü sahte kapısı

Kaynak: Türe, 2009, s. 96

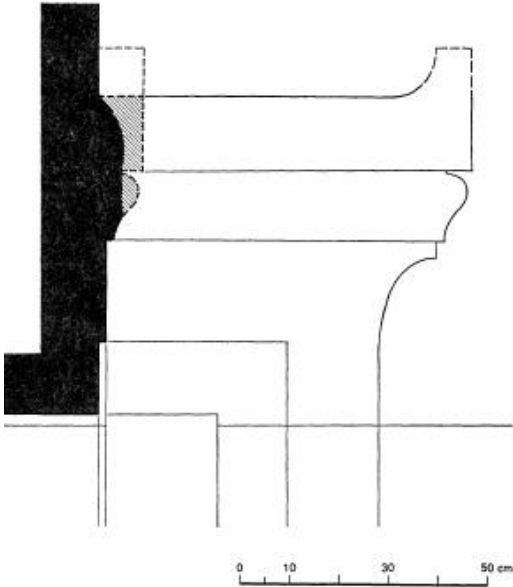

Şekil 50. Pers mezar anıtı sahte kapı üstündeki profil

Kaynak: Cahill, 1988, s. 496.

Şekil 51. Kyros'un mezarındaki kapı profili

Kaynak: Cahill, 1988, s. 496.

Şekil 52. Ayin sırasında rahip figürü, Daskyleion’da ele geçmiş bir stel

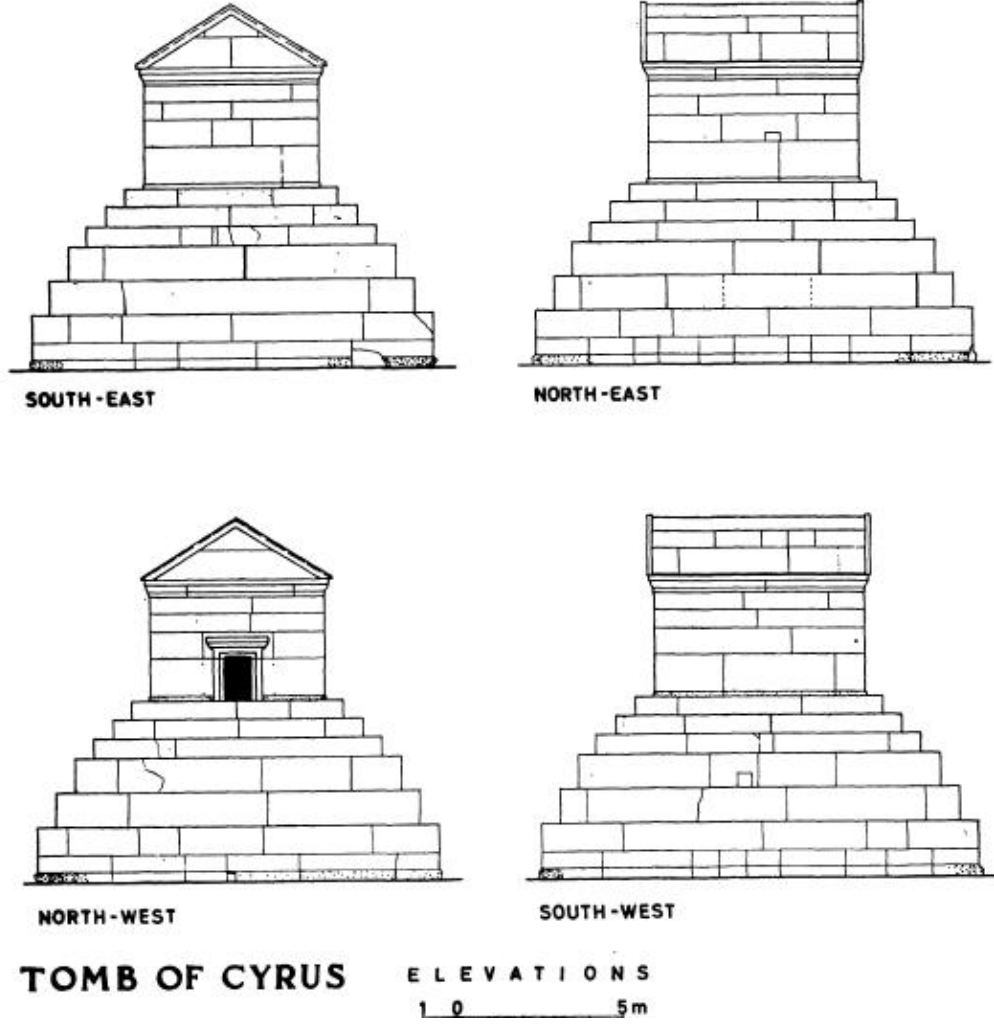
Kaynak: Tekin, 2002. s 65.

Şekil 53. Ayin sırasında ağızları tiaranın uçları ile kapalı olarak görülen rahipler,
Daskyleion'da ele geçmiş bir stel

Kaynak: http://daskyleion.tripod.com/resim011_002.html

Şekil 54. Kyros mezarı (çizim)

Kaynak: Stronach, 1964, s. 22.

Şekil 55. Kyros Mezarı

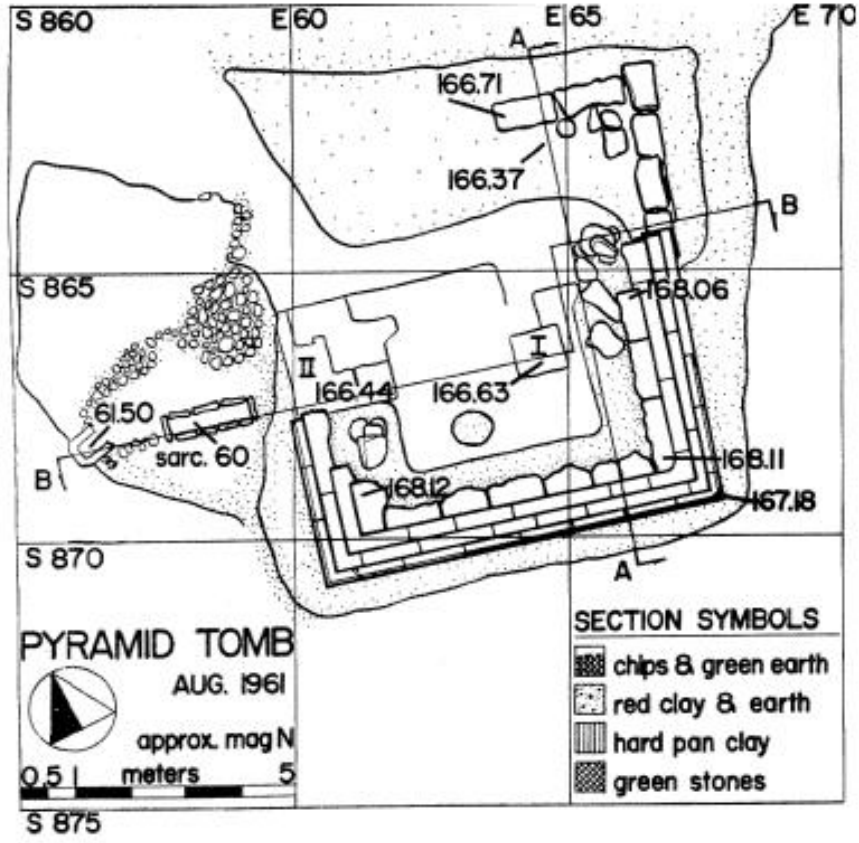
Kaynak: Stronach, 1964, s. 36.

Şekil 56. Sardes mezar anıtından günümüze kalanlar

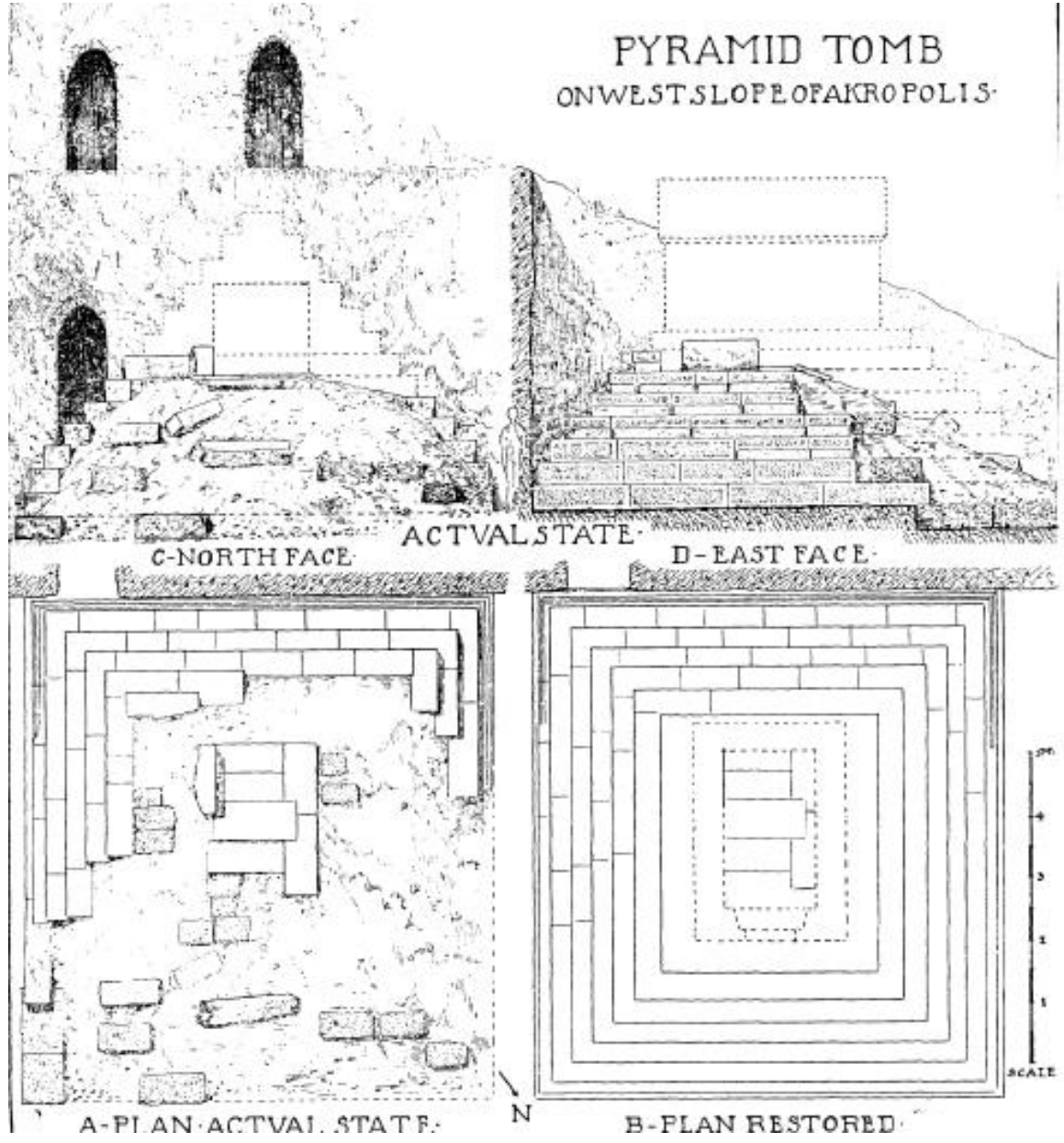
Kaynak: Butler, 1914, s. 430.

Şekil 57. Sardes mezar anıtının kazı alanı içindeki konumu

Kaynak: Hanfmann, 1962, s. 29.

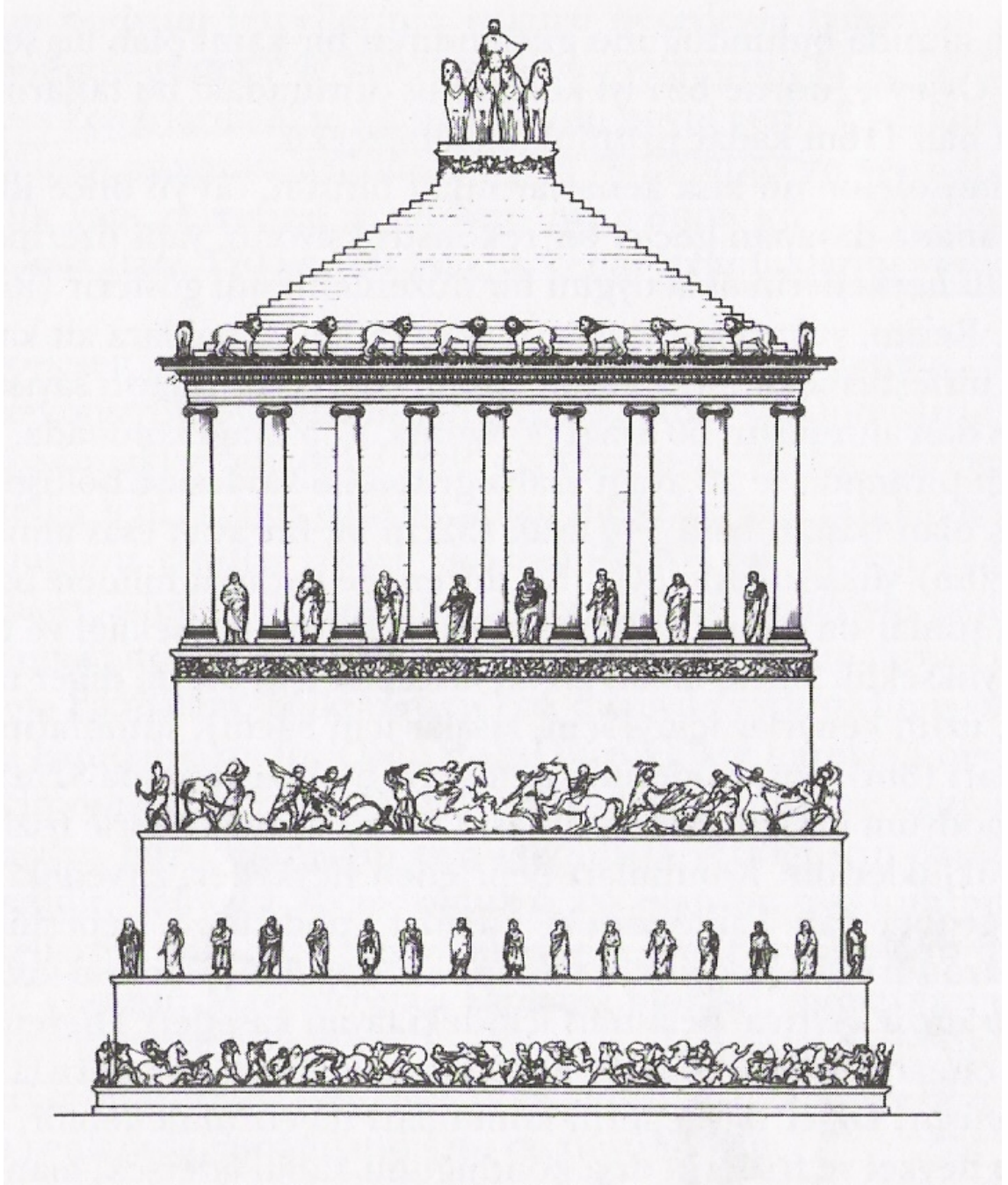
Şekil 58. Sardes mezar anıtının planı

Kaynak: Cahill, 1988, s. 495.

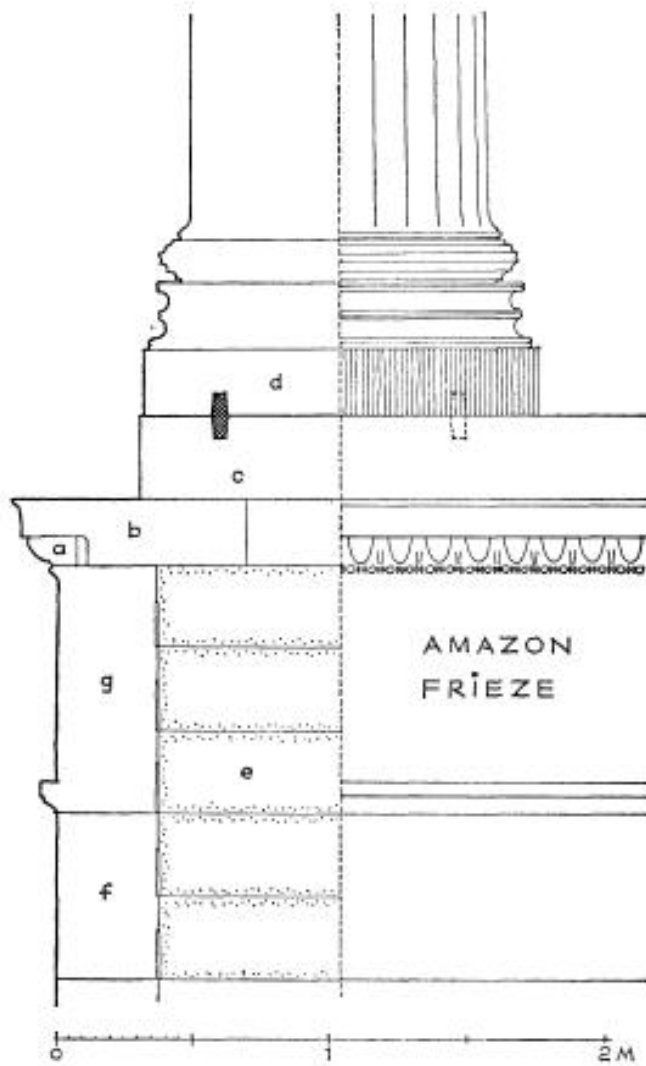

Şekil 59. Mausoleion'un olası genel görünüşü

Kaynak: Waywell, 2000, s. 117.

Şekil 60. Mausoleion. Amazon frizinin konumu

Kaynak: Jeppesen ve Zahle, 1975, s. 76.

Şekil 61. Mausoleion, Amazon frizi

Kaynak:http://www.britishmuseum.org/explore/highlights/highlight_image.aspx?image=ps168785.jpg&retpage=1830

Şekil 62. Mausoleion, Amazon frizi

Kaynak:http://picasaweb.google.com/leonie.burger/BritishMuseumLondon#5092941718302854402_friz_2

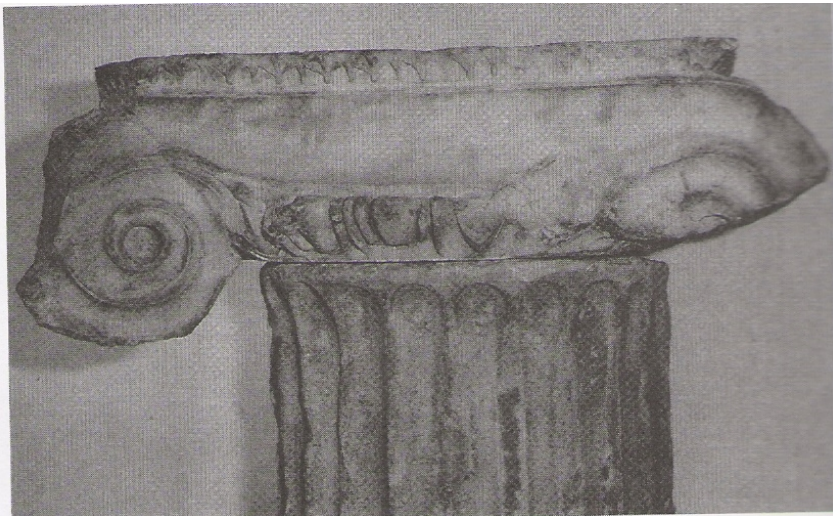
Şekil 63. Mausoleion, Amazon frizi

Kaynak:

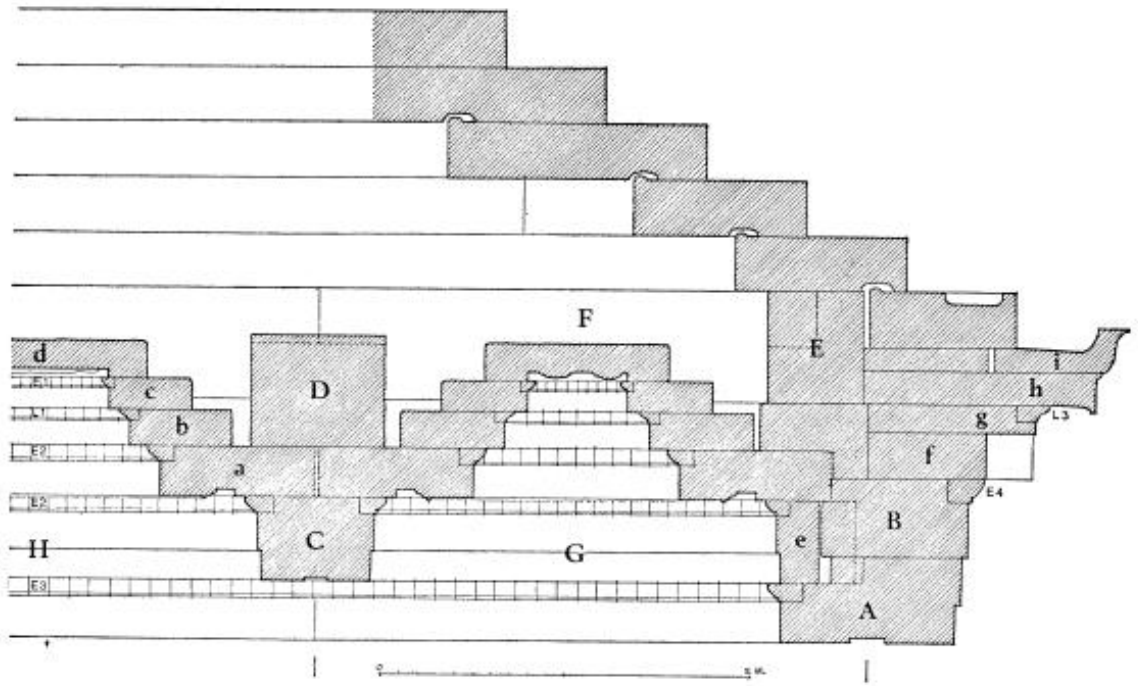
http://picasaweb.google.com/leonie.burger/BritishMuseumLondon#5092941735482723602_friz_3

Şekil 64. Mausoleion. İon başlığı

Kaynak: Waywell, 2000, s. 109.

Şekil 65. Mausoleion. Üst yapı geçişi

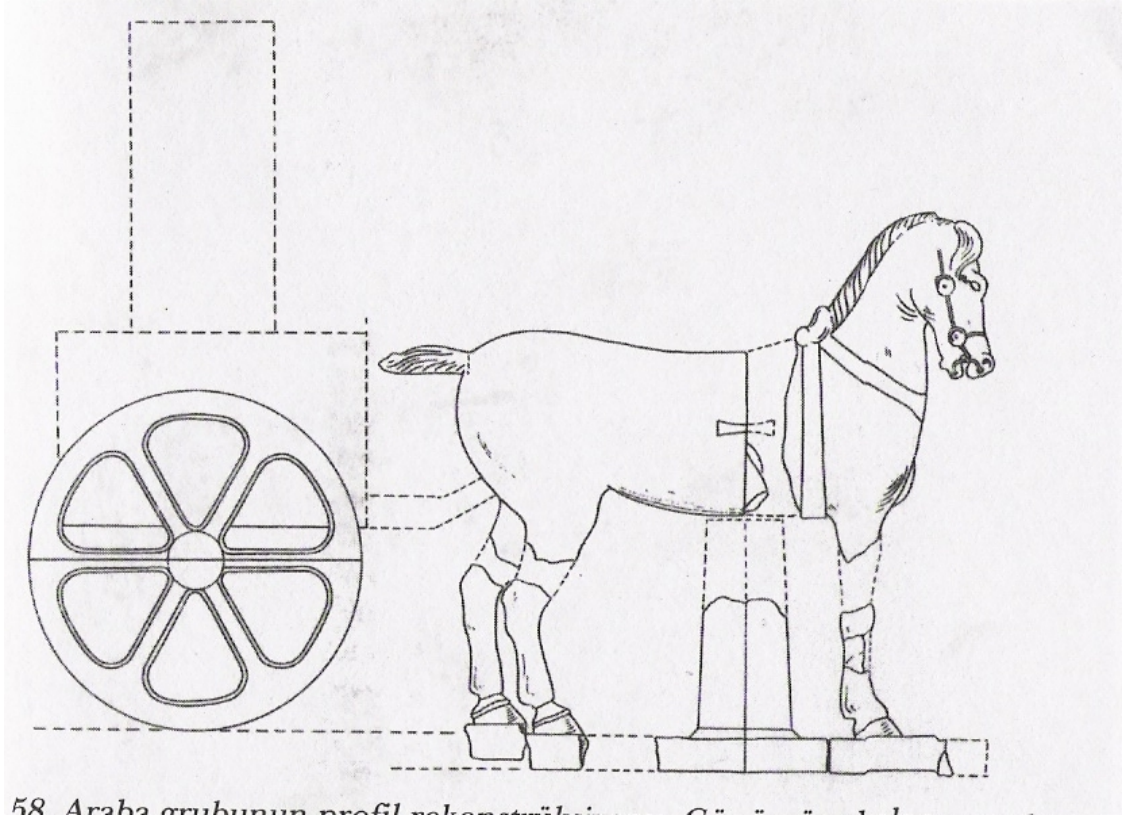
Kaynak: Jeppesen ve Zahle, 1975, s. 77.

Şekil 66. Mausoleion. At heykeli

Kaynak: Waywell, 2000, s. 111.

Şekil 67. Çatının üstündeki atlı grubunun profilden olası çizimi

58. Araba grubunun profiline kesim çizimi. Çizim: Y. K. 112.

Kaynak: Waywell, 2000, s. 112.

Şekil 68. Mausolos'un ve Artemisia'nın heykelleri

Kaynak:<http://picasaweb.google.com/leonie.burger/BritishMuseumLondon#5092941778432396610>

Şekil 69. Aslan Heykeli

Kaynak:<http://picasaweb.google.com/leonie.burger/BritishMuseumLondon#5092941842856906146>